

105411-12

**TÜTÜN SANAYİ'NİN TÜRKİYE
EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE AVRUPA BİRLİĞİ
ORTAK TÜTÜN POLİTİKASI İLE UYUMU**

Halil TÜRKÖZ

Yüksek Lisans Tezi

Ocak-1995

**Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane**

ÖZET

İnsanlar tarafından keşfinin 500. yılını dolduran tütün, geçen bu süre içinde çok değişik maksatlarla kullanıldığı görülmektedir. Bir şifa bitkisi olarak insanlığın dikkatini çeken tütün, bugün sağlığa zararları tartışılan, uğrunda binlerce insanın canından olduğu, ülkelerin ekonomileri için vazgeçilmez bir gelir kaynağı haline gelmiş, dünyanın bir numaralı tarım ürünüdür.

Kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve ihraç etmek amacıyla, hemen hemen tüm dünya ülkelerinde, iklim ve toprak koşullarının elverişliliği oranında tütün yetiştirilmektedir. Bugün dünyada tütün üreten ülkelerin toplam üretimi, 8 milyon ton civarındadır. Dünyanın dört bir yanında kül tablalarına saniyede 150.000 sigara izmaritinin düştüğü dikkate alınırsa tütünün tüm insanlık için ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Uluslararası ticaret yönünden taşıdığı öneme ilaveten tütünün, dünyanın beşinci büyük üreticisi olan Türkiye ekonomisi için önemli katkılar sağlamakta olduğu ve büyük önem arzettiği bir gerçektir. Türkiye dünya tütün üretiminde önemli bir yere sahiptir. Bu önem hem miktar hem de kalite yönündendir. Çünkü Türkiye’de üretilen Oriental ve Şark Tipi tütünler dünyanın en kaliteli tütünleri olmasının yanında, Türkiye bu tip tütün üretiminde birinci sıradadır.

Tütün Türkiye ekonomisinde, üretim, ihracat, istihdam, imalat ve hazineye sağladığı gelirler açısından büyük önem taşıdığından, ülkenin ekonomik, mali ve sosyal politikalarında daima güncelliğini koruyan bir üründür.

ABSTRACT

It has been seen that tobacco completing its 500th years of invention by the people has been used with various purposes during this long period. As a recovery for health-tobacco has with its harm to human body, and the number of thousands of people's death because of it and also it's the world's number one agricultural product that can never be given up for the economies of all the countries.

In order to cover own expenses and to export, in most of the world countries tobacco has been grown up according to those countries climate and specialities of the earth. Nowadays total tobacco production of all the countries in the world is about 8 million ton. It's possible to understand better how much tobacco is important for humanity if you take care of 150.000 cigarette butts fall into the astrays in only one second all over the world.

In addition to the importance for the international commercial, tobacco presents a great importance for Turkish economy which takes the fifth row in tobacco production.

Turkey has got a great power in world tobacco production. This importance is about both quantity and quality. Because oriental type tobaccos are the best quality tobaccos in the world and Turkey is the first for the production of this type.

Since tobacco is very important in Turkish economy because of its production, export, employment, manufacturing and also the income to Turkish public treasury it's a product which keeps currency for economical, financial and social politicy of Turkey.

İÇİNDEKİLER

TABLolar	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜTÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

I. TÜTÜNÜN DÜNYADAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ	4
II. TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİ'NDEKİ İZLENEN POLİTİKALAR	7
1. Osmanlı İmaratorluğu Dönemindeki Tütün Politikaları	7
2. Cumhuriyet Dönemi Tütün Politikaları	12
A- Milli Tütün Sanayii'nin Doğuşu	12
B-Devlet Tütün Tekeli ile Tütün Kanununu Zorlayan Sebepler ve Sağlanan İmkanlar	12
C-1177 Sayılı "Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu" ve Sonraki Gelişmeler	14
III- TÜRKİYE'DE TÜTÜN ÜRETİM ALANLARI VE ÖZELLİKLER	17
1-Ege Bölgesi Tütünleri	18
2-Marmara Bölgesi Tütünleri	18
3-Karadeniz Bölgesi Tütünleri	19
4-Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Tütünleri	19
IV-TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİ İLE İLGİLİ KURULUŞLAR	21
1-Ekiciler	21

2-Özel Sektör	21
3-Kamu Sektörü	22

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİİ'NİN EKONOMİK ANALİZİ

I-TÜRKİYE'DE TÜTÜN ÜRETİMİ	25
1-Yerli Tütün Üretimi	25
2-Yabancı Menşeli Tütün Üretimi	30
3-Tütün Üretim Kotası ve Değerlendirilmesi	35
4-Dünya Tütün Üretimi ve Türkiye	40
II-TÜRKİYE TÜTÜN İHRACATI	43
III-TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİİ'NİN İSTİHDAM ETKİSİ	49
IV-STOK DURUMU	50
V-TÜRKİYE MAMUL TÜTÜN SANAYİİ	54
1-Türkiye'de Sigara Fabrikaları ve Üretim Durumu	54
2-İhracat-İthalat Durumu	58
3-Çokuluslu Sigara Yapımcıları ve Türkiye	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TÜTÜN POLİTİKASI VE TÜRKİYE

I-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TÜTÜN POLİTİKASI	65
1-Ortak Tütün Pazar Organizasyonu ve Birlik Tütünleri	65
2-Avrupa Birliği Tütün Endüstrisi	68
3-Ortak Tütün Pazar Organizasyonu Kurumları	71
A-İşlenmemiş Yaprak Tütün Danışma Komitesi	71
B-İşlenmiş Tütün Komitesi	72
C-Tütün Dairesi	72

4-Avrupa Birliği'nde Tütün Mamüllerinin Vergilenmesi ve Fiyat Sistemi	73
A-Amaç Fiyat	73
B-Müdahale Fiyatı	74
C-Türev Destekleme Fiyatı	74
D-Prim	75
E-İhracat İadeleri	75
5-Avrupa Birliği'nde Tütün Mamüllerine İlişkin Zifir, Nikotin ve Sağlık Politikaları	76
6-Avrupa Birliği'nde Tütün Mamüllerinin Pazarlama ve Dağıtım	78
II-AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK ÖNCESİ TÜRK TÛTÛNCÛLÛĞÜNDE	
ÇÖZÛM BEKLEYEN SORUNLAR	79
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	83
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	90

TABLÖLAR

Tablo-1	: Yıllar İtibariyle Türkiye Tütün Ekim Alanı ve Üretim Miktarları	27
Tablo-2	: Türkiye'deki Siyasi Konjonktür ve Tütün Fiyatları Arasındaki İlişki	29
Tablo-3	: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Yabancı Tütün İthalatı	31
Tablo-4	: Bölgeler İtibariyle Tütün Üretimi ve Verilen Üretim Kotası	38
Tablo-5	: Tütün Üreticisi Başlıca Ülkelerin Tütün Üretim Miktarları ve Dünya : Tütün Üretimindeki Payları	41
Tablo-6	: Şark Tütünü Üreten Ülkelerin Üretim Miktarları ve Toplam Şark Tütün Üretimi İçindeki Payları	42
Tablo-7	: Türkiye Tütün İhracatının Genel ve Tarım Ürünleri İhracatındaki Payı	43
Tablo-8	: Tekel ve Özel Sektörün 1992-1993 Yıllarında Gerçekleştirdiği Toplam Tütün İhracatının Miktar ve Değer Karşılaştırması	45
Tablo-9	: Şark Tipi Tütün Üreten Ülkelerin İhracatı	46
Tablo-10	: Türkiye Tütün Endüstrisinde Çalışan Personelin Merkez ve Müesseseler İtibariyle Dağılımı	50
Tablo-11	: 1992-1993 Yıllarında Üretim Tesisleri İtibariyle Sigara ve Mamul Tütün Üretim Karşılaştırması	57
Tablo-12	: Yıllar İtibariyle Türkiye Sigara Üretimi, İhracat ve İthalat	58

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GATT	: Gayri Safi Milli Hasıla
İAY	: İktisadi Araştırmalar Vakfı
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu
REJİ	: Memaliki Şahane Duhunlar Müsterekül Menfaa Reji Şirketi
TED	: Tütün Eksperleri Derneği

GİRİŞ

Tütün, insanlar tarafından tanınmasından günümüze kadar geçen süre içinde çeşitli maksatlarla kullanılmış, başlangıçta bir şifa bitkisi olarak insanlığın dikkatini çekerken, bugün sağlığa zararları tartışılan, uğrunda binlerce insanın ölmesine rağmen, ülkelerin ekonomileri için vazgeçilmez bir gelir kaynağı haline gelmiş, dünyanın bir numaralı tarım ürünü ve bir sanayi ilk maddesidir.

Tütün ilk insanlar tarafından ibadet maksadı ile kullanılmasından sonra sırası ile ilaç, pipo, puro, enfiye, çiğneme, nargile ve sigara şeklinde bir keyif verici olarak kullanılmaya başlanmış, daha sonraları yapraklarından nikotin, saplarından selüloz, tohumlarından yağ, phtin ve çiçeklerinden esans, küllerinden potasyum karbonant gibi maddeler elde edilmek sureti ile kullanım yerleri gittikçe artarak günümüzdeki durumuna gelmiştir.

Günümüzde tütüncülük; ilgili ana ve yan sanai dallarına ait kuruluşlar, araştırma kurumları ile üretim ve pazarlama gibi çeşitli hizmet dalları ile muhteşem bir manzara arz etmektedir.

Dünyaca tanınması Amerika Kıtası'nın keşfi yıllarına dayanan tütün kadar, insanlar tarafından tanınmasından bu kadar kısa bir süre içinde bu

derece önem kazanan ve ülkeler için bu kadar önemli bir gelir kaynağı haline gelen bir başka tarım ürünü bulunmamaktadır.

Günümüzde saatimizin her tık edişinde yani saniyede dünyanın dört bucağındaki kül tablalarına 150 bin izmaritin düştüğünü söylemek tütünün insan yaşantısına ne ölçüde girdiğini ifade etmeye yeter.

Dünya’da bu derece öneme sahip olan tütün 1600’lü yıllardan sonra Türkiye’ye gelmiş ve başta Türk tütün ekicisinin mahareti, ekolojik şartlar ve toprağın uygunluğu sayesinde, dünyada büyük bir şöhrete sahip olmuş “Türk Tütünü girmeyen harman içilmez.” dedirtecek kadar haklı bir övgüye sahip olmuştur. Bugün Türkiye 326 bin tonla, dünya tütün üretiminde beşinci, Şark Tipi tütün üretiminde ise birinci sıradadır. Tütün 3-3,5 milyon insana istihdam ve geçim kaynağı sağlarken, genel ihracat içindeki payı %3, tarım ürünleri ihracatındaki payı %20 ve GSMH içindeki payı ise %1’dir.

Ülke ekonomisine yaptığı katkı ve sosyal politikaya etkisiyle her yıl istihdam imkanları ve diğer ilgi alanları ile dikkatleri üzerine çeken tütün, Türkiye’nin en yoğun ve karlılık oranı en yüksek sanayii kollarından biridir. Dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye ekonomisi için bu derece önem arzeden, Türkiye Tütün Sanayii’nin, Türkiye Ekonomisi’ndeki yeri ve Avrupa Birliği Ortak Tütün Politikası ile uyumu incelenmiştir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmada üç temel bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde, tütünün Dünya ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi ile, Türkiye tütün politikaları, tütün üretim alanları ve tütünle ilgili bazı kuruluşlar incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii'nin ekonomik analizi yapılarak, üretim, ihracat, istihdam, ithalat ve stok durumuyla ülke ekonomisine katkıları ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde, Avrupa Birliği Ortak Tütün Politikası incelenerek, Türkiye'nin Birliğe üyeliği durumunda karşılaşılabilecek sorunlar dile getirilmektedir.

Sonuç ve genel değerlendirmede ise, Türk Tütün Sanayii'nin içinde bulunduğu durum değerlendirilerek, izlenilmesi gereken uzun vadeli politikalar konusunda öneriler yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜTÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

I. TÜTÜNÜN DÜNYADAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tütünün içme ve kullanma alışkanlığının ilk defa bu bitkinin vatanı olan Amerika ve özellikle Orta Amerika bölgesinden yayıldığı saptanmıştır. Buralarda yaşayan insanlar eski dünyadakiler gibi güneş ve ateşe tapmışlar, yaptıkları dinsel törenlerde bir takım bitkiler, bu arada tütünü yakıp dumanını üfledikleri bilinmektedir. Uzun yıllar tütsü yakan Maya ve Astek rahipleri tütün dumanının keyif verici etkisine kapılmışlar ve törenler dışında da tütün içmeye başlamışlardır. Zamanla tütün içme alışkanlığının rahip sınıfından halka va daha sonralarıda Orta ve Kuzey Amerika'ya yayıldığı görülmektedir. Kullanım biçimi ise; ağızda çiğneme veya çubuk biçimindeki borunun uçlarından yakarak dumanı ağız veya buruna çekmek şeklindeydi.

Bu dönemlerde tütün henüz Avrupa'da tanınmıyordu. 1492 yılında Kristof Colomb Bahama Adaları'ndan San Salvador adasına çıktığında Avrupalılar ilk defa puro ve enfiye ile karşılaşmış oldular. Tütünün Amerika'ya giden gemiciler tarafından Avrupa'ya getirilişi 1519 yılına

rastlar. Tütünün tohumlarının İspanya'ya getirilişi 1543 yılında Fernand Cortez tarafından olmuş ve getirilen tohumlar ilaç olarak kullanılmıştır.

Tütün artık İspanya ve Portekiz'de tanınmış 1556'da da Brezilya'dan Fransa'ya getirilmiştir. 1555 yılında Portekiz'de Fransa elçisi olarak bulunan Jean Nicot, Lizbon'da gördüğü tütünü elçilik bahçesine dikmiş ve bunun yapraklarının yakılıp dumanının tüttürülmesi, kurutulmuş yaprakların ufalanıp burna çekilmesinin öksürüğe, astım, baş ağrısına, mide ve kadın hastalıklarına iyi geldiğinden bahsederek 1560'da Fransa Kraliçesi Catherine de Medlie'ye takdim etmiştir. Kraliçenin bu bitkiye gösterdiği ilgiden dolayı Fransa'da "kraliçe otu" tabiri kullanılmıştır. Jean Nicot'un bu bitkiye gösterdiği ilgiye izafeten tütün bitkisine Nicotiana ve 1828'de bulunan Alkoloide de Nicotin ismi verilmiştir¹.

Tütün tüketiminin kaydettiği hızlı artış karşısında İspanya, Portekiz, İngiltere ve Fransa, Amerika'daki sömürgelerinde tütün üretimine geçerek tütün ticaretinin sağladığı imkanlardan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla tütün tüketiminde olduğu gibi tütün üretimi de Avrupa'nın güneydoğusundaki ülkelerden iç ülkelere yayılmış sahil yolu ile Akdeniz ve Kuzey Avrupa ülkelerine ulaşmıştır. Magellan Amerika'nın güney ucunu dolaşarak tütünü Filipin adalarına götürmüş, Portekizliler tütün ve tütün içmeyi Hindistan, Japonya ve Çin gibi Doğu Asya ülkelerine tanıtmışlardır.

Tütün önceleri bir ibadet sonra bir şifa verici bir ilaç ve nihayet keyif verici, tiryakilik yapan bir ihtiyaç maddesi olarak dünyayı istila etmiştir. Tütünün keyif verici bir madde olarak kullanılmaya başlanmasından sonra

¹ Mufit İLTER, "Keşfinden Bugüne Tütünün Tarihçesi", **TEKEL DERGİSİ**, S.1, Ocak 1993, s.20.21.

tüketiminin hızla artması, gereksiz bir harcama olarak kabul edilmiş ve sağlığa da zararlı olduğu ileri sürülerek çeşitli ülkelerde yasaklamalara gidilmiştir. Tütün kullanımına karşı konulan yasaklama ve ölüm cezalarının bir çok insanın hayatına mal olduğu bilinmektedir. Bu yasaklar; 1575'de İspanya ve Amerika kiliselerinde tütün kullanımının yasaklanması, 1603'de İngiltere kralı birinci Jagues'in tütün içme aleyhinde mücadeleleri, 1620'de Japonya'da tütün içimi yasağı, 1633-1647 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde görülen yasaklar, 1652'de Almanya'da Bavyera'daki yasaklar, 1653'de Saksonya'da, Avusturya'da tütün içme yasağı, 1634'de Rusya'da ve 1657'de İsviçre'de getirilen tütün içme yasağı gösterilebilir.

Ancak bütün bu yasaklamalara rağmen tütün kullanılmasının önü alınamamış ve daha sonraları tütün devlet gelirleri yönünden taşıdığı önem dikkate alınarak hem kullanımı hem de üretimi teşvik edilmeye, bazı vergiler, imtiyazlar, bandroller ve tekeller kurulmaya başlanmıştır.

Dünya'da tütün kullanımının yayılması sigaranın ortaya çıkışından sonra hızlanmış ve kullanımındaki kolaylık yüzünden de diğer kullanım şekilleri yerini büyük ölçüde sigaraya bırakmıştır. Kıyılmış tütün kağıda sarılarak içilmesi adetinin XVIII. asrın ortalarında Güney Amerika'da uygulandığı görülmüştür. Avrupa'da ilk kez sigara şeklinde tütün içilmesi İspanya'da başlamış oradan Fransa'ya geçmiş ve 1844 yılında ilk sigara üretilmiş, aynı yıl İtalya'da Avusturya rejisi tarafından yapılan kağıt purolar büyük ilgi görmüştür. Sigara kullanımının dünyada yaygınlaşması 1856 Kırım Savaşından sonra olmuştur. Savaş sırasında Türk, İngiliz, Fransız ve yerli ordulara mensup askerlerin birbirleri ile teması sırasında; sigaranın el ile yapıla bilmesi ve purodan daha ucuz olması savaş

koşulları içinde sigara kullanımını yaygınlaştırmıştır. Ülkelerine dönen askerler oralarda da bu alışkanlığı devam ettirmişlerdir. Sigaranın diğer tüketim şekillerine karşı nihai zafer kazanması 1860'dan sonra sigara sanayiinin gelişmeye başlaması ile olmuştur. Ancak sadece Virginia purosuna 1880 yılına kadar durumunu muhafaza etmiştir. Zamanla gelişen sigara endüstrisi günümüzdeki boyutlara ulaşmıştır.

Tütünün anavatanı hakkındaki bir diğer görüş ise; Amerikan topraklarında yabancı olarak yetişen bu bitkinin Kuzey Asya kökenli bir topluluk tarafından ekim ve bakımının geliştirildiği veya M.Ö. 8000'lerde Orta Asya'dan dünyanın dört bir yanına yapılan göçlerde bazı kavimlerin Bering üzerinden Amerika'ya geçtiği ve sonraları Amerika Kızılderelilerini meydana getiren bu kavimlerin Amerika'ya tütünü Orta Asya'dan getirdiği şeklindedir².

Her iki görüşünde doğruluğunu kanıtlayan deliller olmakla birlikte, hangi görüş doğru olursa olsun gerçek olan şudur ki; tütünün ancak Avrupa'da tanınmasından sonra önem kazandığıdır.

II. TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİ'NDEKİ İZLENEN POLİTİKALAR

1. Osmanlı İmaratorluğu Dönemindeki Tütün Politikaları

Tütünün Türkiye'ye girişi 1601-1603 yılları arasında Osmanlı İmaratorluğu döneminde olmuştur. Dolayısıyla Amerika'nın keşfinden 150 yıl, tütünün Avrupa'da tanınmasından yaklaşık 50 yıl sonra Türkiye'de de tütün kullanılmasına başlanmıştır. Tütün tohumunun Rumeli'li tüccarlar

² Türkiye Ansiklopedisi, Ankara, 1958, C.6, s.106-107.

tarafından Avrupa'dan getirildiği ve ilk tütün tarımının Yenice ve İskeçe dolaylarında yapıldığı veya Amerika, Japonya, Hindistan, İran üzerinden İzmir, Balıkesir, Samsun havalisine geldiği ve yaygınlaştığı şeklindedir³.

1633 yılına kadarlık süre içinde tütün ithalatında, tarımında ve kullanımında belirli bir yasaklama almamış yalnızca yapılan tütün ithalatında belirli miktarda vergi alınmakla yetinilmiştir. Ancak tütün tiryakilerinin çoğalması karşısında bir takım hocalar ve müftüler, bu adetin Kur'anı Kerim'in hükümlerine aykırı olduğunu savunarak, buna karşı çıkmışlardır. Böylece Padişah I. Ahmet'in saltanatı sırasında ferman çıkarılmış ve tütün içenlerin cezalandırılması yoluna gidilmişse de bu adet tamamiyle kaldırılamamıştır. I. Ahmet'ten sonra padişah olan Sultan Mustafa ve Genç Osman devirlerindeki iç karışıklıklar nedeni ile yasaklar konusunda pek fazla etkili olunamamıştır. Ancak daha sonra tahta geçen IV. Murat devrinde tütün içme yasağının şiddetle takip edildiği görülmektedir. Bu devirde tütün lüle veya çubuklarla içildiği için yangınlara sebep olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim, İstanbul'da Cibali'de başlayıp Suruçhanebaşı semtini de içine alan ve üç gün üç gece devam eden yangına tütünü içerken uyuyup kalan bir tiryakinin sebep olduğu rivayetinin Padişaha duyurulması üzerine, müftüden alınan fetva ile tütün içenlerin idamlarına hüküm olunmuştur. Sert bir yaratılıştaki olan IV. Murat'ın bu konudaki icraatı çok şiddetli olmuş, bu konuda yabancılara dahi hoşgörülü davranılmamıştır. Sefer halinde dahi tütün içenlerin başlarını kestirmek, kol ve bacaklarını çadırların önüne attırmak suretiyle diğerlerine de örnek olmaları sağlanmış ancak tüm çabalar tütün içme

³ Türkiye Ansiklopedisi, C.6, s.108.

alışkanlığını engelleyememiştir⁴.

1640 yılında IV. Murat'ın ölümünden sonra padişah olan Sultan İbrahim zamanında, konulan yasaklar kaldırılmadığı için enfiye kullanılması yaygınlaşmıştır. Daha sonra padişah olan IV. Sultan Mehmet'in (Avcı Mehmet) saltanatında bizzat Sultan'ın da tütün içmesi, dolayısıyla tütün içme yasağının 1646 da bazı şartlarla kaldırılmasına sebep olmuştur. Tütün 1687 yılına kadar İstanbul'da serbestçe içilip ithal edilmiştir. Bu devirde Sadrazam Köprülü Zade Fazıl Mustafa Paşa'nın da etkileriyle tahttan indirilen IV. Mehmet'in yerine padişah olan II. Sultan Süleyman zamanında hazine gelirini arttırmak amacıyla, tütün üretiminden, tüketiminden ve ithalinden vergi alınmaya başlanmış ve alınan bu vergiler zamanla arttırılmıştır.

Tütün tarımının herkese açık olması büyük ilgi görmüş, bunun için Trakya ve Anadolu yakasında geniş sahalarda tütün üretimi yapılır hale gelmiştir. Tütün üretimini bir düzene sokmak ve hazine gelirini arttırmak üzere "Şürutu Duhan" adlı bir nizamname hazırlanmıştır. Türk tütün üreticisinin mahareti, iklim ve toprak şartlarının uygunluğu sebebiyle çok kaliteli ve üstün vasıflı tütünler üretilmiştir. Avrupa'dan ithal edilen tütünlerin yerini yerli tütünler almış, ithalat kendiliğinden durmuş ve ihracat başlamıştır. Bu durum 1855 yılına kadar devam etmiştir. Kırım Savaşının meydana getirdiği masraflar hazineye büyük külfet yüklemiş, bu savaşta Osmanlıların yanında yer alan İngiltere, Fransa ve Sardunya devletlerinin ordularının da İstanbul'dan gelip geçmesi tütün tüketimini arttırmıştır.

1861 yılında Osmanlı Hükümeti ile Fransa, İngiltere ve diğer

---

⁴ İLTER, s.22.

ülkelerle yapılan ticaret anlaşmaları gereği her türlü tütün ve mamullerinin ithalatı kaldırılmış ihracattan alınan resim yerine “Müruriye” adında genel bir vergi konulmuştur. Ayrıca o tarihe kadar yerli ve yabancı mamul satışından alınan verginin ismi de “Beg’iye” olarak değiştirilmiştir⁵.

Osmanlılarda ilk tütün tekeli tütün ithalini yasaklayan ve o tarihe kadar olan bütün uygulamaları kaldıran 1862 tarihli nizamname olmuştur. Tütün tekeli işleme hakları 1873-1879 yılları arasında devlet borçları karşılığında Galata bankerlerinden bir gruba 1882 yılında da Düyunu Umumiye’ye devredilmiştir⁶.

Bundan bir yıl sonra 1883’de düzenlenen bir şartname ve yazılı sözleşme ile tütün inhisarlarının işletilmesi imtiyazi 30 yıl süre ile “Memaliki Şahane Duhanlar Müşterekül Menfaa Reji Şirketi” adındaki Fransız şirketine verilmiştir. Ancak Rejimin imtiyaz süresinin bitiminden çok evvel, bu sistemin leyh ve aleyhinde fikirler ileri sürülmeye başlanmıştır. Özellikle yabancı bir şirketin tütün ekiminin kontrol ve idaresi, kaçakçılığın takibi sırasındaki faaliyetleri, halk üzerinde olumsuz tepkilere yol açmıştır. Tütün inhisarına kalıcı bir çözüm bulabilmek için komisyonlar toplanmış hatta parlamento’da bu konu şiddetli tartışmalara yol açmıştır. Bazen inhisarın direkt devletçe işletilmesi, bazen bandrol sisteminin getirilmesi taraftar kazanmıştır. Bir başka düzeyde, üreticilerin kendi yaşamları, Osmanlı tüccarları ve büyük toprak sahiplerinden çok, yabancı Reji’nin istekleri doğrultusunda düzenlenmekteydi⁷.

⁵ Necdet KURDAKUL, **Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul, 1981, s.43.

⁶ İLTER, s.26.

⁷ Behiç UFACIK, “Reji Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, **Tütün Ekspertleri Derneği Aylık Bülteni**, S.1, Aralık 1992, s.11.

Bunlara rağmen binlerce Osmanlı vatandaşı için, Reji yeni bir işveren olmuştur. İlk yıllardaki istatistiki bilgilere göre toplam 239.000 lira kazanan 5602 yönetim ve gözetim personeli çalıştırmaktaydı. 1899'da toplam 8814 çalışan 364.000 lira kazanıyordu. Fransız Reji Şirketi'nin kurduğu tütün fabrikaları ve kuruluş tarihleri ise; 1884'te Cibali Tütün Fabrikası ile İzmir Tütün Fabrikası, 1887'de Samsun Tütün Fabrikası, 1895'de de Adana Tütün Fabrikası kurulmuştur. Ancak tütünün tek yetkili ve imtiyazlı alıcısı olan Reji'nin üreticiye düşük fiyat vermesi sonucunda üreticinin tütünü daha yüksek fiyattan dış pazarlara satmasını, dolayısıyla da kaçakçılığı körüklüyordu. Bu durum karşısında Hükümet Reji'ye belirsiz davranmış kaçakçılık konusunda tutarlı davranmamıştır. Reji'nin kurulmasına izin vermekle yıpranan halk desteğini bir de tütün üreticisi ve kaçakçısını engellemekle iyice kaybetmek istemiyordu. Ancak bu öyle bir hal aldı ki; halk geniş ölçüde kaçakçılıkla geçinmekteydi. Osmanlı rejimi yabancılara karşı bile olsa, kaçakçılık faaliyetine gerçekten yada görünüşte razı olmakla kendi yetkisine duyulan saygıyı yıpratmakta ve meşruiyetinin temellerini yıkmaktaydı⁸.

1913 yılı sonuna kadar geçerli olan süre, ülkeninin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve birbirini takip eden savaşlar dolayısıyla 15 yıl daha uzatılmıştı. 13 Haziran 1923 tarihinde Hükümetle Reji Şirketi arasında yapılan bir anlaşma ile Reji idaresinin bütün mevcutları, alacak ve borçları ile devlete devredilmesi kabul edilmiştir.

---

⁸ Mete TUNCAY, "Hükümet ve Reji", Tütün Eksperleri Derneği Aylık Bülteni, S.11, Şubat 1993, s.14.

2. Cumhuriyet Dönemi Tütün Politikaları

A- Milli Tütün Sanayii'nin Doğuşu

Ekonomik kalkınmanın milli ortam içerisinde ve ancak milli benliğini kazanmış ekonomilerle gelişebileceği ve Türkiye’de de bu durumun 1923’den sonraki Cumhuriyet idaresi ile aktivite kazandığı bir gerçektir. Tüm zor şartlara rağmen Kurtuluş Savaşını kazanan ve milli benliğini ispat ederek siyasi egemenliğini de kazanan Türk milleti iktisadi egemenliğini henüz kazanamamıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti için esas savaş belki de yeni başlıyordu.

Osmanlı Hükümeti’nden arta kalan her türlü bozuk yapılanmanın en kısa sürede onarılması gerekiyordu. Bu amaçla 1923’de İzmir’de toplanan “İktisad Kongresi” araştırmalara girmiş ve ilk defa üretici ve hükümetin lehinde bir karar alınarak “Memleketin en ufak unsurlarına kadar nüfus etmek imkanı bulmuş olan ecnebi sanayi ve ticaretini sınır dışı etmek ve onun yerini tutabilecek milli sanayii ve milli ticarete ikame etmektir.”⁹ denilmiş ve iktisadi egemenliğini ve milli sanayiinin başlangıcı oluşturulmuştur.

B-Devlet Tütün Tekeli ile Tütün Kanununu Zorlayan Sebepler ve Sağlanan İmkanlar

1883-1923 yılları arasındaki Reji dönemi hazine ve Türk tütüncülüğü için, 40 uzun kayıp yıldır. Bu yıllarda devlet tekelinin kurulduğu diğer ülkelerde tütün gelirleri Türkiye’ye oranla çok farklı boyutlarda gerçekleşmiştir. Türk tütünleri ekolojik koşullardaki olağanüstü uygunluk

⁹ Ferit H. SAYMEN, *Türk İş Hukuku*, İstanbul, 1954, s.28.

dolayısıyla dünyadaki benzerlerinin en üst düzeyli içim nefaseti ile üretilip, dünya pazarlarında ısrarla aranmalarına karşın, gelişmeyi önleyen, önlem ve çabalardaki yetersizlikten ötürü Türk tütüncülüğünün dünyadaki payının büyümesi engellenerek gelir kaybına neden olduğu gibi, dış ticarete Reji'nin talepte oluşan fiyatlarda olağanüstü kar gözetmesi, üretici kesimini de ekonomik yönden güçlenmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Reji'nin bu kendine dönük tavrı iç tüketime yönelik çalışmalarında da belirgindir. İmalat düzeni her türlü özen ve yenileşmeden yoksun anlayışla, çağdaş teknolojinin gerisinde bırakıldığından, tasfiye edildiğinde tüm tesis ve makinalar, işletim ömrü sıfırlanmış, yıpranmış ve rantabilitesi düşük yapıda devralınmıştır.

Yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü Reji idaresine son verilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar neticesini vermiş ve Cumhuriyetin ilanı ile bir yıllık geçici bir yönetimden sonra 1925 yılında "Devlet Tütün Tekeli" kurulmuştur. 25 Şubat 1925 tarihli 558 sayılı kanunla 7 Mart 1925'den itibaren "Dahili istihlake mahsus tütün mubayası işletilmesi, tütün ve sigara imali, satış ve hatta tütünle ilgili tüm işlerin hükümetçe ifası" kabul edilmiştir. Bundan sonra 26 Şubat 1926 gün ve 734 sayılı, 7 Haziran 1926 gün ve 917 sayılı, 12 Haziran 1930 gün ve 577 sayılı karar ve 5 Haziran 1930 gün ve 701 sayılı kanunla tütün tarımı, işletmesi, nakli, ticareti ve fabrikasyon safhalarının düzenlenmesi ile Tekel'in genişlik ve işleyişi kontrol altına alınmıştır. Ancak bu kanun Reji sisteminin tesirinden tamamen kurtulamadığı ve bu bakımdan da yeterli olmadığı görülerek 10 Haziran 1938 tarihinde 3437 sayılı "Tütün ve Tütün İhisarı Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun o zamana kadar çıkan kanunların düzenlenmesinden oluşmuş, tütünün ziraatinden satışına kadarki tüm esasları toplu halde ele alınmıştır¹⁰.

¹⁰ Türkiye'de Tütüncülük, TEKEL Yay., 1986, s.19.

C-1177 Sayılı “Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu” ve Sonraki Gelişmeler

1938 yılında kabul edilen “Tütün ve Tütün İhisarı Kanunu” otuz yıldan fazla yürürlükte kalmıştır. Ancak bu kanun zamanla Türkiye tütüncülüğünde meydana gelen gelişme ve yeniliklere cevap veremez duruma gelmiştir. Ülkede tütünün yetiştiriciliğine, yaprak tütünün ticareti ve işlenmesine dair hükümler taşıyan 9 Mayıs 1969 tarihli ve 1177 sayılı “Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu” çıkarılmıştır.

Bu kanunla getirilen yeniliklerin başlıcaları;

- Tütün tarımı alanlarının yeniden düzenlenmesi,
- Tütün yetiştirilmesinin ruhsata bağlanması,
- Ekici tütünlerinin kurulacak satış merkezlerinde satılması,
- Bakanlıklararası Tütün Kurulu ve Milli Tütün Komitesinin kurulması,
- Tütün Eksperleri Yüksekokulunun açılmasıdır¹¹.

Türkiye Tütün Sanayiinin özünü teşkil eden ve bu kanun hükümlerinde günün değişen şartlarına uygun olarak değişiklikler yapılmıştır. Yapılan ilk değişiklik 1981 yılında 2457 sayılı yasa ile yapılmıştır. Değişen şartlar karşısında zorunlu olarak bazı değişikliklerin yapılması gündeme gelmiş ve öncelikle; kaçak yollardan giren ve yasa dışı kesim için devlet aleyhinde kullanılan, büyük kazanç kaynağı haline gelen, yabancı sigaraların devlet eliyle ithali ile bu sigaralara alışmış bulunan içicilerden sağlanacak fonların sosyal maksatlarla kullanılması imkan dahiline girmiştir.

3 Haziran 1986 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 3291 sayılı yasa

¹¹ Türkiye’de Tütüncülük, s.19.

ile 1177 sayılı kanunda yapılan değişiklikler sonunda; Ekici Tütün piyasalarının açılmasından çok önce rekabet şartları oluşmadan ekici tütünlerinin satılmasının, piyasada destekleyici ve etkili rol oynayan devletin elinin ekiciye uzanmasını engellediği, ayrıca bu uygulamanın Tekel'in kaliteli tütün almasını büyük ölçüde güçleştirdiği dikkate alınarak ekici tütünlerinin satışlarının piyasa açılış tarihleri ile kısıtlanmasına son verilmiş, ekici tütünlerinin desteklenmesinden sonra devlet ve Tekel'in de tüccar gibi hareket ederek, borsalarda yazılı sözleşmelerle alımlarda bulunarak, piyasalarda etkili rol oynaması ve ekiciye destek olması sağlanmıştır.

Türkiye'de tütün ekimi, sanayi ve ticaretine yön veren 1177 sayılı kanunun, 3291 sayılı yasa ile 20, 21, 38, 41 ve 43 numaralı 5 maddesi kanun metninden çıkarılmış, bu maddelerdeki konularla ilgili usul ve esaslarla Bakanlar Kuruluna devredilerek doğacak boşluklar önlenmiş olmaktadır.

Yürürlükten kaldırılan bu maddeler sonucundaki değişiklikler;

1-Yürürlükten kaldırılan 20 ve 21 maddeler, ekici tütünleri mübayaasına ilişkin hususları kapsamakta idi. Bu maddelerin kanun metninden çıkarılması tamamen ekici menfaatlerini koruma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Yapılacak düzenlemelerle;

Tütünlerini denk haline getiren üreticiler bu tütünlerini tütün borsalarında satabilecekleri gibi, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nca tespit edilecek esaslar dahilinde, borsa dışında da satabileceklerdir. Böylece tütün alm ve satımının, piyasa açılış tarihi ile sınırlandırılmasına son verilecek, ekicinin tütünlerini yazılı sözleşmelerle istedikleri zaman satışına imkan sağlanacaktır.

Dolayısıyla piyasa öncesi sözlü anlaşmalarla yapılmakta olan ve yasal imkansızlıklar nedeniyle mukaveleye bağlanamayan gayri resmi tütün alım ve satımının yazılı mukaveleye bağlanması sırasında doğan ihtilaflar önlenmiş, ekicilerin yakınmalarına sebep olan, iskonto veya diğer isimlerle ekici fiyatlarında indirim yapılmasına da son verilmiş olacaktır.

2-Eski 38. madde tütün sanayii ile ilgili hükümleri taşımakta idi. Yapılan değişiklikle yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin yurtiçinde tütün mamülleri üretimi ancak ve ancak Tekel idaresiyle ortaklık teşkili suretiyle mümkün olabileceği gibi, bu şartla kurulan fabrikaların ürettikleri mamüllerin yurt içinde satışı sadece Tekel idaresi tarafından yapılacaktır.

Bu suretle hem Türkiye’de yabancı sigara satışından sağlanan geliri daha büyük ölçüde ekonomiye mal edilmesi imkanı doğacak, hem ileri teknolojinin ülkeye giriş maliyeti azalacak hem de Türk insanınının 20. yüzyıl teknolojisinin getirdiği nimetlerden faydalanma olanağı sağlanmış olacaktır.

3-Kanun metninden çıkarılan 41. madde bayilerin kontrolü ve 43. madde ise sigara kağıdı ile ilgili hususları kapsamakta idi. Yapılan değişikliklerle satıcıların denetlenmesi sırasında satışın durdurulması önleneyecek, çeşitli istismarlarla ve piyasada mamul sıkıntısına yol açan bir uygulamaya böylece son verilecektir. Sigara kağıdı ile ilgili düzenlemelerle de sigara kağıdı üretim ve ithali üzerindeki kısıtlayıcı hükümler yürürlükten kaldırılmıştır¹².

---

¹² Türkiye’de Tütüncülük, S.20, 21, 22.

Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu'nun günün şartlarına uymayan maddelerinin değiştirilmesi, özel sektör ve yabancı sermaye, Tekel İdaresi ile ortaklık halinde Türk sigara sanayiinde faaliyet gösterebilecektir. Sigara sanayiinde modern teknolojiye uygun üretim tekniklerinin kullanılması, yurda esasen kanunsuz yollarla girerek bir takım çıkar çevrelerini besleyen kaynakların devlet eliyle yönlendirilmesi sağlanacaktır. Buna göre özel sektör ve yabancı sermaye, devletle ortaklık halinde yerli ve yabancı tütün kullanabilecek, ihtiyaç duydukları yabancı tütünü yurt içinde uygun yerlerde yetiştirebilecekleri gibi dilerlerse Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın izni ile yurt dışından da ithal edebileceklerdir¹³.

Türkiye Tütün Sanayii ile ilgili 1177 sayılı Kanunun değişik 4. maddesi gereğince Tütün Kurulu Kararı ile yapılan son değişiklik; Resmi Gazete'de 26 Kasım 1993 tarih ve 21770 sayılı tütün üretim kotası ile ilgili karamnamedir. Bu karar tütün üretiminin dünya ve ülke ekonomik şartlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla üretimine izin verilmeyen tütünler için destekleme primi ödenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar.

III- TÜRKİYE'DE TÜTÜN ÜRETİM ALANLARI VE ÖZELLİKLERİ

Yaklaşık olarak 400 yıla yakın bir süredir Türkiye'de yaygın bir biçimde aile tarımı şeklinde üretimi yapılan tütün, Türkiye'nin ekolojik şartlarına ve sosyal yapısına son derece uygun düşen bir tarım ürünüdür. Türk tütünleri uygun iklim koşulları, Türk ekicisinin bilinçli el emeği ve 400 yıllık tecrübesi sayesinde haklı bir şöhrete ulaşmıştır.

¹³ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, TEKEL Yay. 336, Y.T.İ.T.M., 1986, s.119.

Türkiye’de üretilen tütünler üretildikleri bölgelere göre ekolojik faktörler ve çeşitli karakteristikleri nedeni ile farklı özellikler göstermektedirler. Bunun içindir ki; Türk tütünleri dört üretim bölgesine göre gruplandırılmaktadır.

1-Ege Bölgesi Tütünleri

Uluslararası piyasada İzmir tütünleri olarak tanınan ve Türkiye’nin tütün üretiminin takriben %60-65’ini oluşturan bu bölge tütünleri toplam tütün ihracatının da %90-95’lik dilimini teşkil etmektedir.

Küçük yapraklı, sarı, açık sarı renkli, yavaş içimli, tatlı ve kokulu olan İzmir tütünleri harmanlara tatlılık ve yavaşlık vermek maksadı ile bütün dünya sigara üreticileri tarafından ısrarla aranmaktadır. Bu özellikleri ile de ABD harmanlarının nefasetini yükselttiği gibi Almanya ve Orta Avrupa monopolleri ile dünyanın birçok ülkesine ihraç edilmiş ve edilmektedir.

2-Marmara Bölgesi Tütünleri

Bursa, İzmit, Düzce, Hendek, Agonya-Gönen-Yenice ve Edirne menşelerinden oluşan bu bölge tütünleri genel üretimin %5’ini, genel tütün ihracatının ise %1’ini oluşturmaktadır.

Karakteristikleri bakımından Karadeniz ve Ege Bölgesi tütünleri arasında yer alırlar. İçimleri sertçe ve toktur. Kokuları çoğunlukla nötr, Düzce menşei kokulu, sigara verimleri ve yanıcılık vasıfları yüksektir. Renkleri sarı, açık kırmızı ve kırmızı olup sigara harmanlarında dolguluk olarak kullanılır ve harmanların saçaklık vasıflarını arttıırırlar.

3-Karadeniz Bölgesi Tütünleri

Toplam tütün üretiminin %15'inin üretildiği ve genel tütün ihracatının %5'ini kapsayan bu bölgenin tütünleri üç ana gruba ayrılırlar.

-Orta Karadeniz Bölgesi Tütünleri; Samsun (Maden, Canik-Evkaf) Bafra (Alaçam-Gerce-Sinop) Gümüşhacıköy (Basma) tütünleri sigara harmanlarını ıslah etmek ve aromatik özelliklerinden dolayı kalitelerini yükseltmek için iç ve dış piyasa tarafından aranılan küçük boyutlu, açık-kırmızı renkli, tatlı, tok ve aromatik kokulu tütünlerdir.

-İç Karadeniz Bölgesi Tütünleri; Taşavo tütünleri, Tokat, Erbaa ve Niksar'da üretilen sigara harmanlarına tatlılık ve renk vermek için ve de dolguluk olarak kullanılan orta boyutlu, açık sarı, sarı ve açık kırmızı renkli, tatlı tokça tütünlerdir.

-Doğu Karadeniz Bölgesi Tütünleri; Başlıca Trabzon, Akçaabat, Artvin, Borçka ve Ardanaç'ta üretilen bu bölge tütünleri harmanlara sertlik ve saçaklılık vermek, yanma kabiliyetini arttırmak için kullanılır. Dokuları ince, sigara randımanları ve yanma kabiliyeti yüksek, büyük boyutlu, sert içimli tütünlerdir.

4-Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Tütünleri

Genel üretimin %15'lik bölümünü teşkil eden bu bölge tütünleri, benzer özellikleri itibariyle Adıyaman-Malatya, İskenderun-Yayladağ, Bitlis ve Silvan tütünleri olarak dört ana gruba ayrılırlar. Doğu bölgesi tütünleri halen iç tüketimde kullanılmaktadır. İhracat kabiliyeti çok düşük olan bu bölge tütünlerini özellikleri itibariyle incelersek;

-Adıyaman-Malatya Tütünleri; Adıyaman, Malatya, Akçadağ, Mardin ve Bahçe menşelerinin oluşturduğu bu grup tütünler orta ve kısmen büyük boyutlu, sarı, açık kırmızı, kırmızı, doku kalınlıkları orta, orta damarları kalın, yan damarları ince bir tütün tipidir. İçimleri sertçe, lezzetleri tatlı ve kokuludur. Blend tipi sigara ve pipo harmanları için çok elverişli bir tütün menşesidir.

-Silvan Tütünleri; Diyarbakır ilinin Silvan, Bismil, Besiri, Siirt ilinin Kozluk, Sason, Bekirhan, Kurtalan, Batman üretim noktalarında yetişen büyük ve kısmen orta boyutlu, açık kırmızı, kırmızı ve koyu kırmızı renkli, sertçe, az tatlı içimli, harmanlara sertlik ve tokluk vermek için kullanılan Virginia Blend tipi harmanlar için uygun tütün menşesidir.

-İskenderun-Yayladağ Tütünleri; Hatay ilinin Yayladağ, Altınözü, Antakya ve İskenderun'da üretilen orta boyutlu, açık kırmızı, kırmızı ve koyu kırmızı, parlak görmüşlü, yanma dereceleri iyi, sigara randımanı orta ve tatlı içimlidirler. Hoşa giden aromalı bir kokuları vardır. Harmanlara tokluk, tatlılık, saçaklılık ve koku sağlarlar. Amerikan ve Alman Blend sigara ile siyah tip sigara harmanları ve pipo tütünü için ideal bir tütündür.

-Bitlis Tütünleri; Bitlis, Muş, Mutki, Şemdinli ekim noktalarında yetişirler. Yaprak boyutları orta, renkleri açık sarı, sarı, parlak görünüşlü, doku ve damarları orta derecede kalınlıkta elastikiyetleri yüksek tütünlerdir. Yanma yetenekleri iyi, sigara verimleri ise orta seviyededir. Tok içimli, tatlı, kendine özgü kokuludur. Harmanlara tatlılık, koku, renk ve saçaklılık sağlarlar. İçim özellikleri açısından Virginia'lara benzemektedirler. Virginia Blend sigara harmanları için pipo tütün imaline son derece elverişlidirler¹⁴.

¹⁴ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.73-74.

IV-TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİ İLE İLGİLİ KURULUŞLAR

1-Ekiciler

Bu sektörde faaliyet gösteren kuruluşların niteliğini ve kuruluş amaçlarının sınırlarını 1177 sayılı “Tütün ve Tütün Tekeli” hakkındaki kanun esasları belirlemektedir.

Bu kanunun 1. maddesine göre;

“Tütün tarımı ve yaprak tütün ticareti bu kanun hükümleri dairesinde serbesttir.” Ancak tütün ekiminin nasıl yapılacağı, tütün üretiminin düzenlenmesi ve diğer sınırlayıcı hükümler Bakanlıklararası Tütün Kurulunun yetkisine bırakılmıştır.

Türkiye’de tütün üretimi genellikle aile işletmeciliği şeklinde olup ortalama olarak bir ailede beş kişinin tütün üretimine katkıda bulunduğu varsayılırsa, bugün 550.000 civarındaki ekici dikkate alındığında tütün üretiminde yaklaşık 2.5 milyon kişinin çalıştığı söylenebilir.

Yaprak tütünün ekiciden alınmasında ve değerlendirilmesinde Ege Tütün İhracatçıları Birliği çatısında toplanan özel sektör ile, bir kamu sektörü olan, Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü görev yapmaktadır. Ayrıca Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı da tohum ve fide dağıtımını, araştırma çalışmaları ile katkıda bulunmaktadır.

2-Özel Sektör

Özel sektör üreticiden aldığı tütünleri kendi işletmelerinde veya kiraladığı işletmelerde işleyerek dış ülkelere ihraç etmektedir. Ekiciden aldığı tütünleri ihracatçılara satan, fakat ihracatçı olmayan 6-10 adet firma

bulunmaktadır. Sektördeki firma sayısı 96 adettir. Bu firmaların büyük bir kısmı aile şirketleri şeklinde olup aynı aileye ait birden fazla şirket bulunmaktadır.

Türkiye tütün ihracatında büyük önemi olan özel sektörün 1992-93 ihracat döneminde 73 bin ton yaprak tütün ihraç ettiği ve 361 milyon dolarlık bir döviz girdisi sağlandığı görülmektedir. 21 adet işletme sayısı ve bu işletmelerde çalışan 13.200 mevsimlik ve 1.720 daimi çalışanıyla da Türkiye Tütün Sektöründe önemli bir yere sahiptir¹⁵.

3-Kamu Sektörü

Sektör içinde faaliyet gösteren, düzenleyici rol oynayan en büyük kuruluş; Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü (Tekel) dir. Tekel Genel Müdürlüğü'nün bu sektör içindeki görevlerini şöyle sıralayabiliriz;

-1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununun tütün tarımı, tütün ekimi, yaprak tütün ticareti, yaprak tütün bakımı ve işlenmesi konularındaki hükümlerini Maliye ve Gümrük Bakanlığı adına yürütmek ve uygulamak.

-2.1.1961 tarihli 196 sayılı Kanunun verdiği yetkiye istinaden Bakanlar Kurulunca her yıl alınan kararlarla ekici tütünleri satış piyasalarını desteklemek üzere, Devlet nam ve hesabına yaprak tütün alımını yapmak ve yaprak tütünleri dış satım yoluyla değerlendirmek.

-Ayrıca Tekel Genel Müdürlüğü, bünyesinde bulunan Tütün Mamulleri Sanayii'ndeki işletmeleri için gerekli yaprak tütünün alımı içinde piyasanın en önemli alıcısı konumundadır.

---

¹⁵ TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, Yayın No. 423, Y.T.İ.T.M., S.78, 1994, s.20.

Tekel Genel Müdürlüğü, 1660 ve 4036 sayılı kanunlara göre katma bütçeli, döner sermayeli bir devlet müessesesi olarak faaliyette bulunurken 11.4.1983 tarih ve 60 sayılı K.H.K., daha sonra 19.10.1983 ve 2929 sayılı Kanunla, Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü adıyla Kamu İktisadi Kuruluşu haline getirilmiş ve 10.10.1983 tarih ve 111 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden düzenlenmiştir. Bakanlar Kurulunun, 18.2.1987 tarih ve 87/11524 sayılı kararı ile Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün "Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü" adı ile yeniden kurulması kararlaştırılmıştır.

Kısa adı Tekel olan kuruluşun sermayesi 200 milyara yükseltilmiştir. Ayrıca 196 sayılı kanuna istinaden Destekleme Yaprak Tütün hizmeti için Tekel'e tahsis edilen fonuda kullanmaktadır.

Yaprak tütünle ilgili faaliyetler Yaprak Tütün İşletmeleri ve Ticaret Müessesesi'nce yürütülmektedir. Müessese, Yönetim Kurulu'nun 11.12.1986 tarih ve 1400 sayılı kararı ile Tütün ve Sigara İşletmeleri Müessesesinin iki ayrı Müessese haline dönüştürülmesine binaen kurulmuştur. Kuruluş amacı; 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne verilen görevlerden 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu uyarınca; tütün üretimini tohumdan itibaren izlemek, iç tüketim, ihracat ve stok yapısına göre yaprak tütün üretiminin planlamasını yapmak, yaprak tütünlerin alım programlarını tesbit etmek, uygulamak, satın alınacak tütünlerin standart ve siparişlerine göre işlenmesini, bakımlarını ve içten veya dıştan satımını ekonomik kurallara uygun olarak yapmaktır.

Tütünle ilgili araştırma çalışmaları ise; Araştırma, Planlama, Koordinasyon Daire Başkanlığına bağlı Tekel Enstitülerinde

yürütülmektedir. Ayrıca Genel Müdürlük Organizasyon yapısı içindeki Araştırma Planlama Koordinasyon, Elektronik Bilgi İşlem, İnşaat, Ticaret, Personel ve Mali İşler ve Muhasebe Daire Başkanlıkları genel olarak sektör bütünü içinde görev yapmaktadır.

Ayrıca Kamu Sektörü içinde faaliyet gösteren Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsünün Koordinatörlüğünde tütün ıslahı, agronomisi ve teknolojisi üzerinde araştırma çalışmaları yapmaktadır. Üreticilere ücretsiz tohum dağıtmakta, seminer, çiftlik şartlarında deneme ve demonstrasyon, vb. faaliyetlerle üreticilere bilgi ve teknoloji akışı sağlamaktadır. Zirai Mücadele Araştırma Enstitüleri ve Koruma Şube Müdürlükleri kanalıyla tütün hastalık ve zararlıları üzerinde araştırma, yayın çalışmaları, tütünde kullanılacak zirai mücadele ilaçlarının ruhsatlandırma işlemleriyle ilgili denemeler yapmaktadır¹⁶.

---

¹⁶ DPT, Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii, Yayın No. 2216-ÖİK:360, Ankara, 1990, s.5, 6.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİİ'NİN EKONOMİK ANALİZİ

I-TÜRKİYE'DE TÜTÜN ÜRETİMİ

1-Yerli Tütün Üretimi

Tütün birçok özelliği dolayısı ile diğer tarım ürünleri arasında benzersiz bir yere sahiptir. Yaygın biçimde kullanılışı, ekiciden itibaren çeşitli safhalarda insanların ve toplumların uğraşlarına konu olması ve geçimlerine vesile teşkil etmesi gibi özellikleri ile tütün, kitleleri yakından ilgilendirmekte ve ekonomik faaliyetlere konu olmaktadır. Diğer yandan ülkelerin mali ve ekonomik politikalarında vazgeçilmez ve çok önemli bir gelir kaynağı sayılmaktadır.

Tütün yukarıda saydığımız özellikleri ile Türkiye tarımında ve dolayısıyla ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi Türkiye Dünya üzerindeki iklim kuşağı ve yerel yapısı bakımından tarıma elverişli ülkelerden biridir. Tütün verimli toprak ve iklim koşullarına da bağlı olarak Türkiye'nin daha çok kıyı bölgelerine dağılmış bulunmaktadır. İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin toprakları ise iklimin çok sert ve kurak olması nedeniyle genellikle daha verimsizdir¹⁷.

¹⁷ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.299.

Dünyada sigara yapımında kullanılmak için üretilen tütünler başlıca dört grupta incelenmektedir.

- Flue cured (ısı ile kurutulanlar)
- Burley (kapalı yerde kurutulanlar)
- Şark ve yarı Şark (güneşte kurutulanlar)
- Siyah tütün (Kapalı yerde kurutulanlar)

Türkiye’de üretilen ve oriental olarak da adlandırılan tütünler, şark ve yarı şark tütünlerdir. Bu tütünler; yaprak ayası küçük veya ortadır. Renk sarıdan kahverengine kadar değişim gösterir. Genelde nikotin oranı düşük, şeker ise orta veya yüksektir. Aromatik özellikleri dolayısıyla harmanlara katılır. Dünya tütün üretiminin %12-15’ini oluştururlar¹⁸.

Türkiye’de tütün üretimi ve ekimi yapılan alanın son 10 yıldaki durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

---

¹⁸ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.91.

TABLO-1

Yıllar İtibariyle Türkiye Tütün Ekim Alanı ve Üretim Miktarları

<u>Ürün Yılı</u>	<u>Ekim Alanı (Hektar)</u>	<u>Üretim Miktarı (ton)</u>
1983	229.566	283.843
1984	188.751	177.529
1985	176.873	170.491
1986	169.920	158.480
1987	206.247	184.712
1988	237.068	219.063
1989	284.768	269.888
1990	320.236	296.008
1991	281.701	240.881
1992	330.833	334.136
1993	328.237	326.516

Kaynak: TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, Sayı 78'den tarafımızca düzenlenmiştir.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'de tütün ekim alanı ve üretim miktarı yıldan yıla dalgalanmalar göstermektedir. Tütün ekim sahası ile sıkı bir bağlantı gösteren üretimin yaklaşık %54-67'si Ege, %14-22'si Karadeniz, %3-7'si Marmara, %15-20'si de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gerçekleşmektedir¹⁹.

Doğal olarak ihracat kabiliyeti çok yüksek İzmir menşeli tütünlerin bu bölgede yetişmesi Ege Bölgesini en çok tütün yetiştirilen bölge haline

¹⁹ Ege İhracatçı Birlikleri, Tütün Yıllığı, İzmir, 1991, s.20.

getirmektedir. Marmara ve Karadeniz Bölgesinde üretilen tütünlerin büyük bir kısmı, Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde yetişen tütünlerin ise tamamı iç tüketimde kullanılmaktadır.

Ancak Marmara Bölgesinde gün geçtikçe tütün üretimi azalmaktadır. Bu bölgede genel sanayileşmenin hızla gelişmesi, bunun yanında tütün tarımının güç ve zahmetli bir iş oluşu, bir yılı aşkın bir emek istemesi, diğer tarım ürünlerinden sebze ve meyva üretiminin ve ticaretinin daha cazip hale gelmesi nedeniyle tütün ekim alanları meyva ve sebze bahçelerine kaymakta ve üretim her yıl azalmaktadır.

Türkiye’de yetişen tütünlerin Dünya’da “Türk Tütünü” diye isim yapmasında tütünün ülke bünyesine uygun tarımsal karakteri, üretimin belirli arazilerde yapılması ve yetiştiricisinin mahareti de büyük rol oynamıştır. Ancak uygulanan fiyat politikaları nedeniyle üretici kaliteden çok verime dayalı üretime yönelmiş, taban ve sulak arazilerde de tütün yetiştirilmeye başlanmıştır²⁰.

Dolayısıyla 1987 yılına kadar ülkenin iç ve dış talep durumu ile dengeli olarak seyreden tütün üretimi bu yıldan sonra sürekli artmıştır. Bu artışlar, ekim sahasına ve konjonktüre bağlı olmakla birlikte özellikle tütün fiyatlarına, ihracat hacmine, dış talebe ve hava şartlarına bağlıdır. Ancak Türkiye’de daima ekonomik ve sosyal tartışmalara neden olması ve hükümetlerin siyasi konjonktüre göre tütüne fiyat belirlemesi tütün üretiminin yıllar itibariyle değişiminde etkili olmuştur. Bunu Türkiye’deki siyasi konjonktür ve tütüne verilen baş fiyatlardaki artış oranı arasındaki ilişki gayet iyi açıklamaktadır.

²⁰ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.302.

TABLO-2

Türkiye'deki Siyasi Konjonktür ve Tütün Fiyatları Arasındaki İlişki

<u>Yıllar</u>	<u>Siyasi Konjonktür</u>	<u>Baş Fiyatlardaki Artış Oranı (%)</u>
1984	Genel Seçim Sonrası	42
1985	Seçim Yok	44
1987	Genel Seçim	101
1988	Seçim Yok	78
1989	Seçim Yok	46
1990	Seçim Yok	36
1991	Seçim Yok	101

Kaynak: 8.1.1993 tarihli Milliyet Gazetesi'nden tarafımızca düzenlenmiştir.

Yukarıda verilen iki tablo arasında bir ilişki kurduğumuzda, uygulanan tütün politikası ve tütün üretimi arasında sıkı bir ilişki olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla tütün üretiminin, tütün fiyatına bağlı olarak değiştiği sonucuna varılmaktadır. Bugün Türkiye'de 80 milyon hektar genel arazinin 24 milyon hektarı ekilebilir arazidir. Tütün ekilebilir arazi ise 3,7 milyon hektardır ve bu arazinin 300 bin hektarlık kısmı yani %9'u ekilmektedir. Tarım ürünlerinden elde edilen gelirin %3,29'luk kısmına sahip olan tütünün GSMH içindeki payı ise %1 dir²¹.

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında tütünün rolünün daha fazla arttırılması için üretim daha dengeli bir hale gelmesi, kaliteli tütün

²¹ DPT, Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Ankara, Şubat, 1994.

üretimini arttırılması, gerçek tütün ekicisinin de daha kazançlı çıkması için tütünün politik malzeme olarak kullanılmaması ve daha ciddi bir üretim politikası uygulanmalıdır.

“Sağlıklı bir tütün politikası, Türkiye’de politikacıların tütün politikasından çekilmedikleri müddetçe hiçbir zaman doğru bir noktaya gelemes.”²²

2-Yabancı Menşeli Tütün Üretimi

Dünya’da sigara içim zevki ve tütün üretimi II. Dünya Savaşı’ndan sonra önemli bir değişiklik göstermiştir. Şark, yarı şark ve siyah tütünlerden yapılan sigaraların üretimdeki payları giderek düşmüş, buna mukabil, Virginia, Burley tütünlerinden yapılan sigaralar her geçen gün daha fazla miktarlarda tüketilir olmuştur. Bu durumun tabii sonucu olarak, tütün üretimi de aynı şekilde bu tütünlere kaymıştır. Bu değişiklikde ABD’nin ekonomik, sosyal, kültürel birçok alanda olduğu gibi, sigara sanayiinde de ağırlığını hissettirmesinin elbette payı vardır. Fakat olaya sadece bu açıdan bakmak yanlış olacaktır. Başka faktörlerinde rol oynadığını kabul etmek gerekir.

Türkiye’de yabancı menşeli tütün yetiştirilmesi üzerinde eskiden beri çok değişik fikirler ileri sürülmüştür. Lehinde veya aleyhinde o günün şartlarına göre değişen çok farklı politikalar izlenmiştir. Gayet geniş bir kitleyi ilgilendirdiğinden, her düzeydeki platformda tartışılan bir konu olmuştur²³.

²² TEKEL, Milli Tütün Komiteleri 11’inci Toplantısı, Tekel Yay. No. 420, Y.T.İ.T.M., s.28.

²³ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.92.

Türkiye’de yabancı tütün yetiştirilmesi olayı 1938’li yıllara kadar dayanmaktadır. Ancak günümüzde Amerikan Blend tipi sigaraların tüm dünyada kullanılmaya başlanması dolayısıyla da bu sigaraların üretiminde kullanılan Virginia ve Burley tütünlerinin üretilmesi son yıllarda Türkiye’de de gündeme gelmiştir. Çünkü Amerikan Blend tipi sigara üretiminin yapıldığı sigara fabrikalarının Türkiye’de üretime başlaması, ihtiyaç duyulan yaprak tütünün dışarıdan ithal edilmesine dolayısıyla döviz kaybına sebep olmaktadır.

TABLO-3

Yıllar İtibariyle Türkiye’nin Yabancı Tütün İthalatı

<u>Yıllar</u>	<u>FLUE-CURED</u>		<u>BURLEY</u>	
	<u>Miktar (ton)</u>	<u>%</u>	<u>Miktar (ton)</u>	<u>%</u>
1989	2.090	51	1.043	99
1990	1.994	-5	1.290	24
1991	7.799	291	3.180	147
1992	13.634	75	6.714	111
1993	20.000	47	10.000	49

Kaynak: TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78, s.35-36 dan tarafımızca düzenlenmiştir.

Yukarıdaki tablodan da izlenebileceği gibi Türkiye’nin yabancı tütün ithalatı her yıl artış göstermektedir. 1993 yılı toplam yabancı tütün ithalatı 30 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin ekonomik yönden içinde bulunduğu durum dikkate alındığında; döviz kaybına sebep olan bu durumun önlenmesi ve ithal ikamesine gidilerek bu tütünlerin ülke içinde üretilmesi yoluna gidilmesi ülke ekonomisinin yararına olacaktır.

Virginia ve Burley tütünlerinin Türkiye’de yetiştirilmesi açısından ülke imkanlarını değerlendirdiğimizde;

Bu tütünlerin kalitesini etkileyecek en önemli iki faktör iklim ve topraktır. Dolayısıyla bir bölgede bu tütünlerin başarıyla yetiştirilebilmesi en fazla bu iki şartın varlığına bağlıdır. Türkiye geniş bir ülke olmasına rağmen, Virginia ve Burley için uygun sahalar araştırıldığında, bir takım kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Çünkü bu tütünlerin yetişebileceği iklim ve toprak istekleri açısından cevap verecek yöreler Türkiye’de fazlaca bulunmamaktadır. Güneydoğu hariç Türkiye’nin hemen tamamı killi tınlı bir yapıya sahiptir. Burley tütünü için killi topraklar istenilirken, yaprağı koyulaştırdığından ötürü Virginia’da kesinlikle istenmemektedir.

Türkiye’nin Karadeniz ve Marmara hariç (ki Marmara da yetersizdir) nisbi nem ve yağışlar bakımından geniş yapraklı tütün yetiştiriciliğine uygun değildir. Nisbi nemin düşük ve yağışların az olması tütün yaprağının küçülmesine, kalınlaşmasına, dolguluk kabiliyeti ile elastikiyetininin kötü olmasına yol açmaktadır.

Güneydoğu Bölgesi çok düşük nisbi nem ve yağışlar nedeniyle Virginia için uygun görülmektedir. Ancak GAP projesinin tamamlanması ile Virginia tütünlerinin yetiştirilebileceği alanların oluşabileceği ümit edilmektedir.

Karadeniz Bölgesi bilhassa iklim bakımından Burley’e müsait görülüyorsa da bölgede diğer Şark Tütünleri’nin var olması, aşırı şehirleşme, topraklarının klor miktarı vb. gibi faktörler, bu konuda kısıtlamalar getirmektedir.

Burley ve Virginia yetiştiriciliği konusunda en umut veren bölge

olarak Marmara Bölgesi ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar iklim olarak ABD'deki gibi nisbi nem ve yağış değerlerine ulaşamıyorsa da sulama ile bunu bir dereceye kadar telafi etmek mümkündür²⁴.

Yukarıda yapılan değerlendirmelere bağlı olarak Türkiye'de Virginia ve Burley tütünlerinin yetiştirilmesinde ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlara baktığımızda;

-Bu tütünlerden yapılan sigaralar zamanla içim alışkanlığı yaratacağından yerli tütünlerden yapılan sigaralar satılmayacaktır, dolayısıyla yerli tütün yetiştirenlerin ürünleri ellerinde kalabilecektir.

-Halen üzerinde başka ürünler yetiştirilen en verimli topraklar Virginia ve Burley üretimine tahsis edilecektir. Böylece ülke için çok daha önemli olan mahsullerin üretimi düşecektir. Oysa yerli tütün üretiminde kullanılan topraklar başka ürünlerde kullanılmayan en verimsiz ve kıraç topraklardır.

-Yeni tütün çeşitleriyle birlikte ülkede görülmeyen bir takım yeni hastalıklar ve zararlılar da girecektir²⁵.

-Bu tütünler fazla sulama ve gübreleme gerektirdiğinden, toprağın tuzlanma ve bozulmasına neden olabilecektir.

-Burley ve Virginia kurutma hangarlarının kurulması büyük masraflar gerektirir. İlave olarak Virginia'nın yakıt masrafları da olacaktır. Halbuki yerli tütünlerin kurutulacağı tesislerin yapımı çok ucuzdur ve bedava olan güneş enerjisinden istifade edilmektedir.

-Yanma dereceleri çok iyi, sigara verimleri çok yüksek, içimlerin fizyolojik etkisi yavaş, lezzetleri tatlı ve aromalı-kokulu harmanlara

²⁴ DPT, Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi, s.69, 70.

²⁵ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.92.

yavaşlık, tatlılık, nefaset, saçaklılık, renk, yanma ve randıman sağlayan en kaliteli şark tütünlerinden biri olan Düzce tütünleri ile harmanlara, sertlik, saçaklılık sağlayan, yanma yetenekleri iyi olan Hendek tütünlerinin yerine Virginia ve Burley tütünü üretmek kendi milli tütünümüzü boğmakla eş anlamlıdır²⁶.

Türkiye’de Virginia ve Burley tütünleri yetiştirilmesinin yukarıda sayılan sakıncaları yanında faydalı yanlarına baktığımızda;

-Dünya’nın ve Türkiye’nin sigara içim zevki son yıllarda büyük oranda değişmiştir. Bütün dünya, Virginia Burley tütünlerinden yapılan sigaraları istemektedir. Ülke dışındaki bu gelişmeler Türkiye’yi de etkilemiş ve 1970’li yıllarda kaçakçılık ve son yıllarda da resmi ithalat yoluyla yabancı sigaralar yurda girmiş halkın içim zevki bundan etkilenmiştir. Bu talep karşısında daha fazla direnmek yararsızdır ve zaman kaybıdır. O halde bu tütünleri üreterek döviz kaybı önlenmiş olacaktır.

-Yerli tütünler kimyasal bileşim, aroma, içim özellikleri bakımından yüksek düzeydedirler. Buna karşılık çoğunun fiziksel özellikleri istenen seviyede değildir. Bu sebeple yerli sigaralar bazen kuru, sıkı veya yanması zor olmaktadır. Bu bozuklukları düzeltmek amacıyla, harmanlara teknolojik özellikleri daha iyi olan tütünleri uygun oranlarda ilave ederek yerli sigaralarda görülen olumsuzluklar giderilebilir.

-Virginia ve Burley tütünleri için gerekli kurutma tesislerinin büyük harcamalar gerektirdiği herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bunu ekicilere yüklenmeden, firmaların tesisleri kurması ve kurutma için tütün bedellerinden belli bir ücretin kesilmesi yoluna gidildiğinde uzun vadede karlı sonuç verecektir.

²⁶ TEKEL, Milli Tütün Komitesi 11’inci Toplantısı, s.33.

-Virginia ve Burley ile yeni bir üretim biçimi gelirken bazı yeni teknikler, ilaçlar, kimyasal maddeler, makina ve aletler de üreticilerin günlük hayatına girmiştir.

-Burley hangarları tahtadan, asbestli levhalardan, kuvvetlendirilmiş naylonlardan yapılmakta olup, bu alanlarda çalışan bir çok firmaya iş imkanı açılmıştır²⁷.

Türkiye ve Dünya şartları gözönünde bulundurulduğunda şu anda tütün ekimi yapılan arazilerde, ihtiyaç fazlası tütün üretilen bölgelerde Virginia ve Burley tütünlerinin yetiştirilmesi daha doğru olur. Örneğin üretimi, depolanması, işlenmesi, kullanımı ve ihracatında sıkıntı duyulan tütünlerin yetiştirildiği Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde bu konuda araştırmaların yapılması en azından mevcut şartların zorlanması hiç şüphesiz ki Türkiye tütüncülüğüne hizmet açısından çok daha önemlidir. Ayrıca tütün üretiminin aile ziraati şeklinde yapıldığı Türkiye’de Virginia ve Burley tipi tütün üretiminin ise küçük aile ziraatine uyum sağlayıp sağlayamayacağı, kurutma tesisi, yakıt temini ve finansal kaynakların temini gibi konular daha yakından incelenip çözüm getirilmelidir²⁸.

3-Tütün Üretim Kotası ve Değerlendirilmesi

Türkiye tütün üretimi ile ilgili uygulanan yanlış politikalar sonucu son yıllarda ihtiyaç fazlası tütün üretiminin yol açtığı kaynak israfının önlenmesi amacıyla Bakanlar Kurulu’nun 93/4988 sayılı kararı ve Bakanlıklararası Tütün Kurulu’nun 1993/1 sayılı kararı gereği Türkiye’de 1994 yılından itibaren tütün üretiminde kota uygulanacağı kararı alınmıştır.

²⁷ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.23, 24.

²⁸ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.34.

Bugüne kadar tütün politikası, siyasi iktidarların elinde bir propaganda ve seçim aracı olmuştur. Her iktidar, 500 bin aileyi ilgilendiren tütün üretimini, yüksek fiyat vererek desteklemiş, yüksek fiyatlarda üretimi durmaksızın arttırmıştır. Halbuki tütüne olan talep ne Türkiye’de ne de dünyada fazla değişmemiştir. 80 bin ton iç tüketim, 100-125 bin ton arasında da ihracat vardır. Yani Türkiye’nin ihtiyacı olan tütün miktarı yalnızca 200 bin tondur. Oysa bugün üretilen tütün 326 bin tonu bulmaktadır. Tekel de eski sistem gereği, kaliteli de olsa, kalitesiz de olsa, bu tütünü almak zorundaydı. İhtiyacı olmayan kalitesiz fazla tütünü depolayan Tekel, her yıl bunu yakmak zorunda kalmaktadır. Şu anda da Tekel depolarında 16,5 trilyon lira değerinde yakılmayı bekleyen tütün stoğu vardır.

Türkiye’yi bu kısır döngüden kurtaracak tütün üretim kotası ile ilgili kararlar, 3 Aralık 1993 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Alınan kararla;

-Tütün üretim kontenjanı 180 bin ton olarak tesbit edilmiştir. Bu durumda tütün üretim kontenjanı esas alınarak her üreticinin azami ekebileceği tütün miktarı belirlenecektir,

-Üreticinin son üç yıllık gerek özel sektöre gerekse Tekel’e sattığı ortalama tütün miktarı ile dağıtılacak kota arasındaki fark üreticinin gelir kaybı olarak kabul edilecek,

-Bu miktar ile ortalama tütün hedef fiyatının yarısı üreticiye üç yıl süre ile ekimden vazgeçtiği için tazminat olarak ödenecek,

-Bakanlar Kurulu kararı bir yandan üretimi kontrol altına alırken diğer yandan destekleme alım sistemini de pamukta olduğu gibi prime dayalı olarak değiştirecek,

-Buna göre bir hedef fiyat bir de müdahale fiyatı tesbit edilecek. İki fiyat arasındaki fark destekleme primi olarak üreticiye doğrudan ödenecek,

-Tütün üretiminin kıır ve kırtaban arazide devam ettirilmesi ve taban arazide tütün üretimine izin verilmemesi²⁹.

Türk tütüncülüğü için reform niteliği taşıyan bu sistemde kota ve arazi tehditi uygulamasının birlikte başlamasının uygulamada bazı sorunlar doğurabileceği açıktır. Zira arazi yapıları ile ilgili ön çalışma yapılmadan uygulamaya geçilmiştir (bu çalışmalar uzun vadede yapılarak toprak yapılarını gösterir sertifikalar çıkartılmalıdır). Bu projelerde Tarım Bakanlığına bağlı Ziraat Teşkilatının da ikame ürünler belirleyip, desteği gerekmektedir.

Tütün kararnamesi ile tütün üretimine müsade edilmeyen taban arazilerin nereler olduğu 1970'li yıllarda çıkartılan haritalarda belirsizdir. Zira bu haritalarda araziler K₁, K₂ ve K₃ olarak ifade edilmiştir. Bugünkü kararname ile tütün üretimine müsade edilmeyen taban arazilerin K₃'ler olduğu görülmektedir. Ancak arazinin yalnızca eğimi esas alınarak belirlenen bu arazilerde son derece kaliteli tütünler üretilebilmektedir. Örnek vermek gerekirse %97'si K₃ gözüken Akhisar alım noktasına ait Büknüş Köyü yörenin en lüks tütünlerinin üretildiği yıllardan beri en yüksek kalitede tütün üretiminin yapıldığı bir yerdir.

Bu arada bazı üretim yerlerinde arazinin tamamı taban arazidir. Bu yerlere üretim izni başlangıçta verilmemekte, ekicilerin itirazları ve kurulacak komisyonlarca arzilerin incelenmesi neticesinde uygun

²⁹ Jale ÖZGENTÜRK, "Tütün Devrimini Herkes Benimsedi.", **Milliyet Gazetesi**, 9 Aralık 1993, s.13.

görülmesi halinde ekim izni ve kotaları verilecektir. Yıllardan beri binlerce balya üreten bu yüzlerce ekicinin bireysel itirazları hem zaman hem de iş gücü kaybına neden olacaktır. Madem ki arazi çalışmaları yapılmadan uygulanmaya geçiliyor, hiç değilse yüksek oranda ya da %100 K3 gözüken köylerde ki ekicilerin tek tek başvurusu beklenmeden köyler bazında ilgili komisyon çalışmaları başlatılarak kotaların uygulanması sağlanmalıdır.

Kotalar belirlenirken 1991-92 ve 93 mahsulü ortalamaları alınmıştır. Bu yıllarda bazı üretim noktalarında yer yer tabii afet sayılmış olan dolu zararı olmuş bu köylerde üretim o yıl için ancak rekoltesinin %25-30'u olarak gerçekleşmiştir.

Bölgeler itibariyle son beş yılın ortalama üretim miktarları ve verilen üretim kotasını karşılaştırdığımızda arada çok büyük farkın olduğu gözükmektedir.

TABLO-4
Bölgeler İtibariyle Tütün Üretimi ve Verilen Üretim Kotası

<u>Bölgeler</u>	<u>Üretim (ton)</u> <u>(Son 5 Yıl Ortalaması)</u>	<u>Verilen Üretim</u> <u>Kotası (ton)</u>
Ege	150.000	127.590
Karadeniz	34.000	28.910
Marmara	6.000	4.111
Doğu ve Güney Doğu	64.000	59.389

Kaynak: Tütün Ekserleri Derneği, Aylık Bülteni, S.15-16, Ocak-Şubat 1994.

Kotaların son üç yılın ortalama üretimi göz önüne alınarak

belirlendiği ifade edilmektedir. Ancak yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi bu durum gözardı edilmiştir. Bu olumsuzlukların ekicileri yıllar sonra bir kez daha etkilemesine göz yumulmuştur.

Kotaların dağıtımında ise belirlenen oranın tüm üretim bölgelerinde aynı rakamlarla uygulanması da doğru değildir. Standart oran uygulanmasının olayın espirisini zayıflatan kolaycı bir karar olduğunu bu oranın bazı bölgelerde daha yüksek olması gerektiği halde, bazı yörelerde ise hiç uygulanmaması gerekir. Bu değerlendirmede tütünün ihracat kabiliyetinin belirlediği ticari değer ve iç harmanlardaki ihtiyaç esas alınmalıdır. Bu nedenle genel değerlendirmeler yerine önce bölgesel sonra da menşeg menşeg değerlendirme yapılmalıdır.

Örneğin; genel anlamda Bursa-Düzce-Hendek gibi Marmara Bölgesi, Trabzon gibi Karadeniz Bölgesi, Bitlis gibi Doğu Anadolu Bölgesinde üretilen vasıflı tütünlere kota uygulamasının bu menşeglerin önümüzdeki yıllarda üretimini büyük ölçüde olumsuz etkileyeceği açıktır. Böylesi üretim noktalarının bölgesel değerlendirmelerinin doğru olmayacağı, aynı şekilde ihraç şansı fazla olan Ege menşei içinde de özel bir yeri olan, yerli alıcıların rağbet ettiği ve dış alıcıların da harmanlardaki oranının yüksek olmasını tercih ettikleri alım noktalarını görmezlikten gelerek tüm Ege'yi de bir menşeg olarak değerlendirmek ve aynı oranda kota belirlemek de doğru olmayacaktır. Bu uygulama sonucunda zaman içinde dönüm veriminin daha düşük olduğu muhullerden yüksek muhullere doğru kaymalar olacaktır³⁰.

---

³⁰ "Tütünde Kota ve Tehdit Uygulaması", Tütün Eksperleri Derneği Aylık Bülteni, S.15-16, Ocak-Şubat 1994, s.10.

Üretim kotasının uzun vadede başarı sağlayabilmesi için; üretim aşamalı olarak azaltılmalıdır. Birden bire yarı yarıya indirmek sorun yaratabilir. Üretim azaltılırken alternatif tütün ürünleri belirlenmeli ve bu ürünlerin üretimini teşvik eden teşkilatlar kurulmalıdır. Politikacıların kotaları kendi istekleri doğrultusunda kullanmamaları için ciddi önlemler alınmalıdır³¹.

4-Dünya Tütün Üretimi ve Türkiye

Türkiye dünyanın en önemli tütün yetiştiricisi ülkelerinden biridir. Türkiye'nin bu önemi hem miktar hem de kalite yönündendir. Dünya'da tütün üretimi diğer birçok üründen farklı olarak fevkalade yaygındır. Dünya ülkelerinin hemen hemen dörtte üçünde tütün yetiştirilmektedir. Dünya tütün üretiminde söz sahibi olan ülkeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

---

³¹ Milliyet Gazetesi, 9 Aralık 1993, s.13.

TABLO-5

**Tütün Üreticisi Başlıca Ülkelerin Tütün Üretim Miktarları ve
Dünya Tütün Üretimindeki Payları**

ÜLKELER	1989		1990		1991		1992		1993	
	Ton	(%)	Ton	(%)	Ton	(%)	Ton	(%)	Ton	(%)
Çin	2.830.000	39,8	2.627.500	37,0	3.030.700	39,8	3.414.700	41,2	3.559.600	42,3
A.B.D.	620.152	8,7	737.722	10,4	754.949	9,9	780.825	9,4	733.734	8,7
Hindistan	492.800	6,9	564.400	7,9	555.900	7,3	578.800	7,0	576.500	6,8
Brezilya	462.000	6,5	435.000	6,1	422.000	5,5	577.000	7,0	566.000	6,7
Türkiye	269.888	3,8	296.008	4,2	240.881	3,2	334.321	4,0	326.516	3,9
Zimbabve	135.205	1,9	139.803	2,0	178.107	2,3	211.394	2,5	220.100	2,6
Yunanistan	115.750	1,6	134.368	1,9	165.650	2,2	207.000	2,5	174.500	2,1
Endonezya	146.914	2,1	158.865	2,2	164.850	2,2	145.200	1,7	152.800	1,8
Malivi	86.615	1,2	101.652	1,4	125.410	1,6	138.644	1,7	148.900	1,8
İtalya	197.316	2,8	214.846	3,0	193.296	2,6	162.000	2,0	143.000	1,7
Pakistan	71.086	1,0	68.040	1,0	80.806	1,1	107.980	1,3	118.040	1,4
Arjantin	80.544	1,2	67.588	0,9	94.443	1,3	108.570	1,3	116.200	1,4
TOPLAM	5.508.270	77,5	5.545.792	78,0	6.006.992	79,0	6.676.654	81,6	6.835.890	81,2
Diğerleri	1.601.729	22,5	1.560.748	22,0	1.600.760	21,0	1.521.514	18,4	1.582.176	18,8
DÜNYA TOP.	7.109.999	100,0	7.106.540	100,0	7.607.752	100,0	8.288.168	100,0	8.418.066	100,0

Kaynak: TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78, s.27.

Tablo-5’de görüldüğü gibi 1993 yılı verilerinde; üretim miktarına göre bir sıralama yapıldığında, dünya tütün üretiminin %81,2’sini

gerçekleştiren 12 büyük üretici ülke sıralamasında Türkiye; Çin, ABD, Hindistan ve Brezilya'dan sonra beşinci ülke konumundadır.

Gerçi Türkiye'nin yıllık tütün üretimi 8,5 milyon ton civarındaki dünya tütün üretiminin sadece %3,9'u kadardır. Ancak Türk tütününün kalite bakımından özel bir yeri vardır. Oriental veya Şark Tütünü kategorisini oluşturan Türk tütünleri esas itibariyle Yunanistan, Bulgaristan, Eski Yugoslavya ile Türkiye'de yetiştirilmektedir. Şark tütünü üreten ülkelerin üretim miktarları ve payları aşağıdaki tablodadır.

TABLO-6

**Şark Tütünü Üreten Ülkelerin Üretim Miktarları ve Toplam
Şark Tütün Üretimi İçindeki Payları
(miktar:ton)**

Yıllar	Türkiye	%	Yunanistan	%	Bulgaristan	%	Yugoslavya	%	Toplam
1989	267.563	56,5	101.750	21,5	63.237	13,3	41.070	8,7	473.620
1990	294.026	62,2	100.500	21,3	52.458	11,1	25.530	5,4	472.514
1991	238.416	51,7	116.000	25,2	68.738	14,9	37.740	8,2	460.894
1992	330.336	61,0	118.000	21,8	57.035	10,6	35.553	6,6	541.224
1993	326.516	62,5	110.000	21,4	47.000	9,1	33.853	7,0	514.305

Kaynak:TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78, s.32.

Tablo-6'da görüldüğü gibi Türkiye şark tütünü üretiminde dünya üreticileri arasında birinci ülkedir. Virginia ve Burley tütünlerinden imal edilen Blend sigaraların harmanlarına %15-20 oranında katılması gereken

gerçekleştiren 12 büyük üretici ülke sıralamasında Türkiye; Çin, ABD, Hindistan ve Brezilya'dan sonra beşinci ülke konumundadır.

Gerçi Türkiye'nin yıllık tütün üretimi 8.5 milyon ton civarındaki dünya tütün üretiminin sadece %3,9'u kadardır. Ancak Türk tütününün kalite bakımından özel bir yeri vardır. Oriental veya Şark Tütünü kategorisini oluşturan Türk tütünleri esas itibariyle Yunanistan, Bulgaristan, Eski Yugoslavya ile Türkiye'de yetiştirilmektedir. Şark tütünü üreten ülkelerin üretim miktarları ve payları aşağıdaki tablodadır.

TABLO-6

**Şark Tütünü Üreten Ülkelerin Üretim Miktarları ve Toplam
Şark Tütün Üretimi İçindeki Payları
(miktar:ton)**

Yıllar	Türkiye	%	Yunanistan	%	Bulgaristan	%	Yugoslavya	%	Toplam
1989	267.563	56,5	101.750	21,5	63.237	13,3	41.070	8,7	473.620
1990	294.026	62,2	100.500	21,3	52.458	11,1	25.530	5,4	472.514
1991	238.416	51,7	116.000	25,2	68.738	14,9	37.740	8,2	460.894
1992	330.336	61,0	118.000	21,8	57.035	10,6	35.553	6,6	541.224
1993	326.516	62,5	110.000	21,4	47.000	9,1	33.853	7,0	514.305

Kaynak:TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78, s.32.

Tablo-6'da görüldüğü gibi Türkiye şark tütünü üretiminde dünya üreticileri arasında birinci ülkedir. Virginia ve Burley tütünlerinden imal edilen Blend sigaraların harmanlarına %15-20 oranında katılması gereken

Türkiye'nin tütün ihracatı 1990-91 döneminde 137.366 tonluk rekordan sonra, kalite düşüklüğünden kaynaklanan sürekli bir düşüş kaydetmiştir. Tablo-7'den de izlendiği gibi yaprak tütün ihracatından sağlanan dövizin genel ihracat içindeki payı, gerek ihracatın çeşitlenmesi ve gerekse genel ihracat değerinin artması sonucu 1970'lerde %20 olan oran son on yılda %2-3 seviyelerinde seyretmektedir.

Türkiye'de tütün ihracatının genelde %92'sini Ege Bölgesi tütünleri, %6'sını Karadeniz, %2'sini de Marmara Bölgesi tütünleri teşkil etmektedir. İhraç edilen tütünlerin nikotin miktarlarının düşüklüğü, kendine has aroması nedeniyle gerek Amerika ve gerekse AB ülkelerinin harmanlarında aranmaktadır. İhracatın ortalama her yıl %60-65'i ABD sigara sanayiine yapılmaktadır. Amerikan sigara sanayiinin harmanlarında bilhassa Ege menşeli tütünlerin tercih edilmesi, bu tütünlerin kalitesinin yanında fiyatlarının da Amerikan sigara sanayiine diğer vericilerden daha ucuz gelmesinden kaynaklanmaktadır³².

Türkiye tütün ihracatı Tekel ve özel sektör tarafından yapılmaktadır. Tekel ve özel sektörün Türkiye tütün ihracatındaki payı aşağıda Tablo-8'da yer almaktadır.

---

³² DPT, Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii, s.35.

TABLO-8

**Tekel ve Özel Sektörün 1992-1993 Yıllarında Gerçekleştirdiği
Toplam Tütün İhracatının Miktar ve Değer Karşılaştırması**

	<u>MİKTAR</u>			<u>DEĞER (\$)</u>		
	Artış ve azalma			Artış ve azalma		
	<u>1992 Toplamı</u>	<u>1993 Toplamı</u>	<u>Oranı (%)</u>	<u>1992 Toplamı</u>	<u>1993 Toplamı</u>	<u>Oranı (%)</u>
TEKEL	34.114.915	22.265.232	-35	98.984.796,66	48.937.299,23	-51
ÖZEL SEKTÖR	44.853.394	73.293.895	63	214.006.927,-	361.508.435,-	69
TOPLAM	78.968.309	95.559.127	21	312.991.723,66	410.445.734,23	31

Kaynak: TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78, s.20.

Tablo-8'den de görüldüğü gibi Türkiye tütün ihracatının %80'lik kısmını özel sektör gerçekleştirmektedir. Özel sektörün ekici piyasalarından fazla tütün mübayaaya ettiği yıllardaki ürünlerin ihracatı da yüksek olmaktadır. Bunun nedeni ihracatçıların dış alıcıların siparişleri miktarında mübayaaya yapmalarıdır.

Dünya pazarlarında tütün satmak uzun yıllar içinde sağlanabilen iyi ilişkilerle mümkün olabilmektedir. Bu işi de en iyi şekilde Türkiye'de özel sektör gerçekleştirmektedir. Hal böyle olduğuna göre ve tütün ihracatının miktar ve dolar tutarı bakımından en az bugünkü düzeyinin korunması isteniyorsa ki; artan stok miktarları bu düzeyin aşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Tek alternatif üreticiden satın aldığı tütünü ihraç etmek olan tütün ihracatçısına, ihracat yapabilme imkan ve şartlarının sağlanması gerekmektedir³³.

³³ İktisadi Araştırmalar Vakfı, **Türkiye'nin Uzun Vadeli Tütün Politikası**, İstanbul, 1990, s.12.

Şark tipi tütün üreten ülkelerden Yunanistan, Bulgaristan ve Eski Yugoslavya arasında birinci ülke konumunda olan Türkiye tütün ihracatı konusundaki liderliğini son yıllarda yitirmektedir. Şark tipi tütün üreten rakip ülkelerin ihracat durumları ise şöyledir.

TABLO-9

**Şark Tipi Tütün Üreten Ülkelerin İhracatı
(Ton)**

ÜLKELER	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Türkiye	80.129	97.318	75.812	118.311	96.679	137.366	78.968	95.559
Yunanistan	100.864	112.464	101.485	92.203	129.052	120.983	125.000	117.000
Bulgaristan	61.563	55.600	57.000	41.000	33.000	22.000	31.000	25.000
Yugoslavya	14.000	16.322	14.000	12.000	10.000	23.000	17.000	17.000

Kaynak: TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78 ve Ege Tütün İhracatçılar Birliği, Tütün Yıllığı 1991'den tarafımızca düzenlenmiştir.

Tablo-9'da da görüldüğü gibi şark tipi tütün ihraç eden Türkiye'nin gerek ortak pazarda, gerekse diğer ülkelerde en büyük rakibi olan Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne üye olması nedeniyle tütünleri üretimden ihracata kadar her safhada AB'nin ortak fonlarından prim almak yoluyla desteklenmektedir. Dolayısıyla şark tütün ihracatçısı olan Türkiye'nin tütün ihracatı azalmaktadır.

Dünya'da hem sigara hem de tütün üretimi artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sigara tüketimi sürekli azalırken fakir ve gelişmekte olan

ülkelerde sigara tüketim trendi artmaktadır. Ancak fakir ve gelişmekte olan ülkelerde ucuz tütüne doğru sigara sanayii yönelmiş bulunmaktadır. Türkiye’de üretilen tütünler ise pahalıdır. Amerika’nın sigara üretici devleride, ucuz sigaraya yönelik nedeniyle, Polanya, Romanya, Kazakistan gibi ülkelerde sigara fabrikaları satın alıp bunları modernize ederek sigara pazarındaki paylarını koruma yarışına girmişler, ucuz tütünü Zaire, Afrika, Çin, Malezya, Kore, Tayland gibi ülkelere almak için tütün ithalatına getirilen kısıtlamayı da gözönüne alarak pahalı tütün ithalatlarını azaltmışlardır³⁴. Dolayısıyla Türkiye’nin ihraç ettiği tütün miktarlarının ülkelere göre dağılımı ele alınırsa ilk sırayı alan ABD’nin bu uygulaması Türkiye tütün ihracatını olumsuz yönde etkileyecektir.

Türkiye tütün ihracatında en büyük paya sahip ABD Kongresi; aralarında Türkiye’nin de bulunduğu tütün üreticisi ülkelere tütün ithalatını sınırlayan bir karar almıştır. Karara göre, Amerika’da üretilen sigaraların içindeki Amerikan tütününün oranı %75’den az olmayacaktır. Bu rakam bazı Amerikan sigaralarında, ithal tütün oranının %50 oranında azalması anlamına gelmektedir.

Amerikalı tütün üreticilerinin Kongredeki temsilcileri, sigara tüketiminin gittikçe azaldığını, maliyetlerinin arttığını ve ithal tütünün Amerikan tütününe kıyasla %40 oranında az olması nedeniyle sigara fabrikalarının kullandığı ithal tütün miktarının arttığını ve bunun da Amerikalı üreticilere zarar verdiğini öne sürmüşlerdir.

Temsilciler, sigaraya konulacak yüksek verginin, bu süreci daha da körükleyeceğini söyleyerek bu kararın çıkmasında etkili olmuşlardır.

³⁴ Dünya Gazetesi, 4 Ekim 1993, s.2.

Amerika'nın tütün ithalatına bu kanalla getirmiş olduğu sınırlama, merkezi İsviçre'de bulunan "Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşmasına (GATT)" aykırıdır. Bu nedenle ucuz tütün üreten başta Brezilya, Zimbabve, Arjantin, Tayland ve Malawi'nin; ABD'yi GATT'a şikayet etmesi gerekir. Çünkü bir kaç yıl önce ABD, benzer bir olaydan dolayı Tayland'ı GATT'a şikayet etmiş ve başvurusu haklı bulunmuştur. Türkiye tütün ihracatı için çok önemli olan bu karar dolayısıyla Türkiye'nin de GATT'a şikayette bulunması gerekir. Zira Türkiye tütün ihracatının %50-60'ı Amerika'ya yapılmaktadır³⁵.

Yaprak tütün dış ticaretinin gelecek yıllarda geliştirilmesi ve ihracat sorununun çözülmesinde aşağıdaki iç ve dış faktörler etkilidir.

Dış Faktörler;

- Dünya sigara tüketimi miktarındaki artışlar,
- Dünya yaprak tütün üretimindeki seviye,
- Üretilen tütünün kalitesi,
- Rakip ülkelerin durumu,
- Tütün mamulleri üretiminde teknolojik gelişmeler,
- Uluslararası ticarete etkili olacak genel politika alanındaki değişimler veya yeni anlaşmalar ve anlaşmazlıklar,

İç Faktörler;

-Üretimin miktar açısından iç tüketim, ihracat ve makul bir stok seviyesinde tutulması tedbirleri ile Türk tütünü şöhreti ile bağdaşacak kalite düzeyine çıkartılması,

-Dış pazar fiyatlarına uygun, gerçekçi iç fiyat teşekkülüne etkin işlemlerin kaliteli üretimi teşvik edecek yönde ve çok dikkatle takibi gibi

³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ekim 1993, s.4.

iç faktörlerin de yukarıda sayılan dış faktörler ile dengelenmesi mecburidir³⁶.

Yukarıda sayılan faktörler doğrultusunda alınan kararlar ve uygulanan politikalar doğrultusunda Türkiye tütün ihracatının artırılması ve dolayısıyla Türk tütüncülüğü daha ileri seviyelere ulaşacaktır.

III-TÜRKİYE TÜTÜN SANAYİİ'NİN İSTİHDAM ETKİSİ

Türkiye'de tütün tarımı aile ziraati şeklinde yapılmaktadır. Son on yılın ortalaması alındığında yaklaşık 500 bin ekici tütün üretiminden geçimini sağlamaktadır. Bir ekici ailesini ortalama beş kişi olarak kabul edersek ekici adedinin beş misli kadar yani 2,5 milyonluk bir nüfus tütün tarımı ile uğraşmaktadır.

Tütünün tarım kesimi dışında, taşıma, pazarlama, endüstri ve ticaret gibi çeşitli uğraşlarını üstlenen devlet ve özel sektör kuruluşlarında çalışan nüfus da hesaba katıldığında faal nüfusun %15-17'sinin, genel nüfusun %5-6'sının, kırsal nüfusun da %10'u gibi çok önemli bir bölümünün tütün tarımı, endüstri ve ticaretinden geçim ve istihdam kaynağı sağladıkları görülecektir.

---

³⁶ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.358.

TABLO-10

**Türkiye Tütün Endüstrisinde Çalışan Personelin Merkez ve
Müesseseler İtibariyle Dağılımı**

	Genel Müd. ve <u>Bağlı İşletmeler</u>	Yap. Tütün İşleme ve Tic. Müesseseleri	Sigara Sanayi <u>İşl. Müesseseleri</u>
Kadrolu Memur	164	112	66
Sözleşmeli Personel	415	922	334
TOPLAM	579	1.034	400
İşçi Sayısı	998	24.428	8.985
Daimi	935	12.700	8.985
Geçici	63	11.632	-
TOPLAM PERSONEL	1.577	25.462	9.385

Kaynak: TEKEL, Aylık Faaliyet Raporu, Temmuz 1994.

Tablo-10'da görüldüğü gibi Tekele bağlı müesseselerde çalışan toplam 36.424 kişi istihdam edilmektedir. Tüm Türkiye Tütün Sanayiinde çalışanları dikkate aldığımızda toplam 3-3,5 milyon kişinin bu sektörden geçim kaynağı sağladıkları görülmektedir.

IV-STOK DURUMU

Türkiye'de tütün üreticisi mahsülünü kendisinin veya başkalarının tüketimi gayesiyle kullanamaz. Tütün üreticisi elindeki ürünü uzun müddet saklaması mümkün olmadığı gibi başka bir şekle sokulmak suretiyle pazarlaması da imkansızdır. Ekici yetiştirdiği mahsülü yasal

alıcılarına satmak suretiyle elinden çıkarmak zorundadır.

Bu sebepler, ürünün belirli bir değerle satın alınması ve fiyat dalgalanmalarının önlenmesi suretiyle tütün üreticisinin devlet tarafından korunmasını ve bu maksatlarla devletin müdahale alımları yapmasını zorunlu kılmıştır.

Türkiye’de tütün üreticisinin artış ve istikrara kavuşması destekleme alımlarının başlaması ile olmuştur. Destekleme alımlarının başladığı 1947 yılına kadar ortalama 50-60 bin ton olan üretim bu yıldan sonra 100 bin tonun üzerine çıkmış 30-40 bin ton civarında seyreden ihracat ise 50-70 bin ton seviyelerine ulaşmıştır.

Tekel İdaresi tarafından yürütülen destekleme alımlarında da kendi ihtiyacı için satın aldığı tütünlerle ilgili esaslar uygulanmaktadır. Esasen bu konuda çıkarılan karnameler tütünlerin kalitelerini ve gerçek tütün ekicisini korumak amacıyla, destekleme alımlarının tütün üretimini meslek edinmiş ekicilerin tam mahsul halindeki tütünlerine uygulanmasını öngörmüştür. Bu suretle de aslında tütün ekicisi olmayıpta tütün üretimini ticaret konusu haline getiren, kaliteye önem vermeyerek sadece fazla ürün almak amacıyla taban ve sulu arazide tütün yetiştirenlerin, devlet himayesinden yararlandırılmaması, amaçlanmış bulunmakta, kaliteli, kır ve kırtaban arazide aile ziraati şeklindeki üretimin desteklenmesi amacıyla destekleme alımları yapılmaktadır³⁷.

Ancak son yıllarda tütün üretiminin politik istismar konusu edilmesi dolayısıyla yukarıda değinilen hususlara dikkat edilmeden her üretilen tütün, kalitesine dikkat edilmeden desteklenmiş ve alınmıştır. Sonuç

³⁷ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.349.

olarak üreticide “Ek tütünü tabana, satarsın devlet babana.” zihniyeti hakim olmuştur. Yurt içi tüketim ve ihracat miktarları için gerekli olan yaprak tütün miktarı dikkate alınmadan tütün üretimine izin verilmiş ve uygulanan yanlış politikalarla bu desteklenmiştir.

Dolayısıyla bugün Tekel depolarında Türkiye yaprak tütün ihtiyacının çok üstünde bir stok miktarı oluşmuştur. 1994 yılı itibariyle baktığımızda yaprak tütün stok miktarları; 34 trilyon 222 milyar TL. değerinde 559,6 bin tondur. Bu miktarın 30 trilyon 502 milyar TL. değerindeki 537 bin tonu Tekel’e, 3 trilyon 720 milyar TL. değerindeki 22,6 tonu tüccara aittir. Tekel’e ait stokların 110,5 bin tonu idare, 426,5 bin tonu destekleme stoğudur³⁸. Bunlara 1994 ürün yılında gerçekleşmesi beklenen 300 bin tonluk üretim de ilave edildiğinde 800 bin tonluk yaprak tütün miktarıdır. Bunun 100 bin tonunu tüccarın aldığı varsayılırsa, Tekel depolarında 700 bin tonluk stok oluşmaktadır. Bu bugünkü şartlarda Türkiye’nin 80 bin ton iç tüketim ve 100 bin tonluk ihracat miktarları dikkate alınmadığında ülke ihtiyacını 3 yıl karşılayacak miktarıdır. Ancak Türkiye’de bundan sonra tütün üretiminin devam edeceği ve bunu da Tekel’in alacağı muhakkaktır. Son yıllarda artan ve 560 bin tonu bulan stokların depolarda bakım ve işleme maliyetleri dikkate alındığında ülke ekonomisi için büyük bir kayıp ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun çözümü içinde son yıllarda, bu milli servetin yakılarak imha edilmesi ülke ekonomisi için daha kazançlı bir hale gelmiştir.

Ekonomik olduğu kadar sosyal bir ürün olan tütünün son yıllarda ihtiyaç fazlasının hangi sebeplerle yakılarak imha edildiği sorununa baktığımızda; tütün tüketim alanı sınırlı olan bir üründür. Hemen hemen

³⁸ TEKEL, *Aylık Faaliyet Raporu*, Temmuz, 1994, s.11.

bütün dünyada yalnız sigara sanayiinde kullanılır ve değerlendirilir. Bu yüzden Türkiye’de tütün üretimi iç tüketim ve ihracata yönelik miktarlar gözönüne alınarak üretilmelidir. Aksi halde üretenin de alıcının da fazla üretimle çok zor durumlarla karşılaşmaları mümkündür. Nihayet bugün Türkiye’de 560 bin tonu bulan stok miktarı büyük bir sorundur. Bu stoğun hangi koşullarda eritileceği, böyle içinden çıkılmaz bir stok miktarının meydana gelişinin ilk sebebi ekonomik değil siyasidir. Nitekim 1991 yılı ürünü seçim nedeniyle yüzde yüzün üstünde değerlendirilmiştir. Böyle bir tutum ve davranış ekonomi bilimine ve ülke yararına aykırıdır.

Kısacası tütün milli servettir. Ve bu değerli ürün siyasi amaçlara yönelik davranışlarla yakılarak imhası yoluna gidilmesiyle, sürekli olarak ülke gündeminde sorun teşkil eden, enflasyon ve para emisyonu gibi ekonomik problemlerin devamına katkıda bulunmaktadır³⁹.

Tütün, Türk tarımında ve ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Tütün tarımının ülke ekonomisine katkısının artırılması için doğru politikaları uygulamak, planlı programlı hareket etmek ile birlikte, üretim kalitesinin iyileştirilmesi gereklidir. Böylece gereksiz ve aşırı stok birikimi önlenecek, yeterli ve kaliteli tütün üretimi ile daha iyi bir fiyat oluşumu sağlanacaktır. Bunun sağlanabilmesi de tütün üretimi kotasının ciddiyetle uygulanması ve tütünün politik istismar konusu edilmemesine bağlıdır.

Türk tütüncülüğünün sorunlarının çözülmesi amacıyla yapılacak her türlü çalışma öncesinde arz-talep dengesinin kurulması gerekmektedir.

---

³⁹ Sedat YENER, “Yakılan Tütünler”, Tütün Eksperleri Derneği Aylık Bülteni, S.7, Ekim 1992, s.12.

Arz-talep dengesi kurulmadığı sürece her geçen gün artan üretim fazlalığı, harcanan işgücü ve ekim alanlarının ülke ekonomisine katkı sağlayacak bir meta üretiminde değerlendirilememesinin yanında depolama, bakım, işleme safhalarında ek işçilik ve altyapı yatırımlarına duyulan gereksinim dolayısıyla, ürünün maliyeti her safhada biraz daha artmaktadır. Bu nedenle satın alınan tütünlerin yakılarak imhası daha karlı hale gelmiştir.

Tüm bu sorunların çözümünde temel yaklaşım kooperatifçilik ilkelerine uygun bir yasal düzenlemenin yapılmasıdır. Bu yasal düzenlemeyle Devletin kooperatiflerin yönetimi üzerindeki etkinliği kaldırılmalı, Devlet sadece denetim aşamasında rol oynamalıdır. Bir başka deyimle; kooperatiflerin yönetimi çiftçilere bırakılmalıdır. Devlet denetim yetkisini kullanmalı, kooperatifçiliğin gelişebilmesi için gerekli finansman temini ve kooperatifçilik eğitimi gibi konularda yardımda bulunmalıdır. Böylelikle, çiftçiye sanayiinin yaratacağı ve tarım sektöründen daha yüksek olan artı değerden pay aktarabilecektir. Bu öneriler doğrultusunda oluşacak yeni yapılanmaya geçerken doğal olarak bazı sorunlar ortaya çıkacaktır. Ancak bu doğru olanın yapılmasına engel teşkil etmemelidir. Türk çiftçisinin ve tarım sektörünün serbest pazar koşullarının, yoğun bir rekabetin hakim olduğu Dünya ticaretine entegrasyonunun tek yoludur⁴⁰.

V-TÜRKİYE MAMUL TÜTÜN SANAYİİ

1-Türkiye’de Sigara Fabrikaları ve Üretim Durumu

Türkiye’de sigara fabrikasyonu esas itibariyle Reji döneminde başlamıştır. Tütün tekelinin Tekel Genel Müdürlüğü’ne devredilmesinden önce Fransız Reji’sinden kalan tütün fabrikaları ve bunların kuruluş

⁴⁰ TEKEL, Milli Tütün Komitesi 11’inci Toplantısı, s.32.

yılları aşağıda verilmiştir.

<u>Fabrika Adı</u>	<u>Kuruluş Yılı</u>
Cibali Tütün Fabrikası	1884
İzmir Tütün Fabrikası	1884
Samsun Tütün Fabrikası	1887
Adana Tütün Fabrikası	1895

Tütün tekeli, İnhisarlar İdaresine geçtikten sonra da birkaç tütün fabrikası kurulmuştur. 1927 yılında kurulan Bitlis Yaprak Tütün Atölyesi daha sonra sigara üretimine geçmiştir. Cibali, İzmir, Samsun ve Adana Tütün Fabrikalarında 1925 yıllarında büyük çapta sigara imal ediliyordu. Ancak üretimin büyük kısmı el imalatı şeklinde idi. Türkiye’de hızla artan sigara tüketimini karşılamak için yeni makineler ilavesi ile bu fabrikaların üretim kapasiteleri arttırılmış ve bunun yanısıra Malatya’da yeni bir fabrika kurulmuş, 1939’da üretimi başlamıştır.

Sigara üretimi 1957 yılına kadar filtresiz sigara olarak devam etmiştir. İnhisarlar İdaresi’nin girişimleri ile 1959 yılında Cibali Sigara Fabrikasında ilk filtreli sigara üretilmiştir. İlk üretilen filtreli sigara “Samsun” ismiyle piyasaya çıkmıştır. Ancak halk filtreli sigaraya alışkın olmadığından pek talep görmemiştir. O yıllarda filtreli sigara üretiminin, toplam sigara üretimine oranı %2 dir. Daha sonraki yıllarda filtreli, soslu ve kokulu “Çamlıca” sigarası ile üretime devam edilmiştir.

1960 yılını izleyen yıllarda başlayan, hızlı kentleşme olgusu, milli gelir düzeyindeki artış ve sağlık yönünden ortaya çıkan endişeler nedeniyle Türkiye Sigara Sanayii’nde yeni bir dönem başlamıştır. Bir

yandan filtreli sigara üretim ve tüketimi artarken diğer taraftan da teknolojik değişiklikler giderek hızlanmıştır. Yapılan çalışmalarla Maltepe-Cevizli Sigara Fabrikası tamamlanmış ve 1969 yılında işletmeye açılmıştır.

Şu anda üretimine devam eden Cibali, İzmir, Samsun ve Bitlis sigara fabrikaları 19. yy. teknolojisinin ışığında kurulmuş, üzerinde bazı çağdaş değişiklikler yapılmasına rağmen aynı teknoloji ile üretime devam eden klasik sigara fabrikalarının ilk örnekleridir. Ülkede giderek artan filtreli ve filtresiz sigara talebinin karşılanması için; Reji şirketinden kalan Adana Sigara Fabrikası 1976 yılında makinaları ve yeri yenilenerek “Yeni Adana Sigara Fabrikası” olarak, 1939’da üretime başlayan Malatya Sigara Fabrikası da makina ve teçhizatı yenilenerek 1978 yılında “Yeni Malatya Sigara Fabrikası” olarak üretime devam etmektedir. 1985 yılında da dünyada yaygın olarak kullanılan modern sigara imalat teknolojisine uygun olarak ve son yıllarda artan Amerikan Blend tipi sigara talebini karşılamak amacıyla “Tokat Sigara Fabrikası” kurulmuştur. 1988 yılında üretime başlayan fabrika Blended tipi “Tekel 2000” sigarası üretmektedir⁴¹.

Bugün Türkiye Sigara Sanayii, toplam 8 sigara fabrikası ile sigara üretimine devam etmektedir. Bu fabrikaların üretim tesisleri itibariyle sigara mamul ve tütün üretim miktarı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

---

⁴¹ Hikmet DOYDUM, “Sigara Sanayii”, **TEKEL DERGİSİ**, S.1, Mart-Nisan 1994, s.54.

TABLO-11

**1992-1993 Yıllarında Üretim Tesisleri İtibariyle Sigara ve
Mamul Tütün Üretim Karşılaştırması
(Kilo Olarak)**

<u>FABRİKALAR</u>	<u>NEV'İ</u>	<u>1992 TOPLAMI</u>	<u>1993 TOPLAMI</u>	<u>DEĞİŞİM(%)</u>
İSTANBUL	Filtreli	13.882.940	11.790.935	- 15
	TOPLAM	13.882.94.	11.790.935	- 15
CİBALİ	Filtreli	596.316	1.021.639	71
	Filtresiz	544.680	526.486	- 3
	Pipo	10.416	10.432	0,2
	Puro	3.047	3.204	5
	Enfiye	0	100	100
	TOPLAM	1.154.459	1.561.861	35
İZMİR	Filtreli	810.020	2.661.300	229
	Filtresiz	3.436.592	2.321.004	- 32
	Tömbeki	93.410	81.500	- 13
	TOPLAM	4.340.022	5.063.804	17
ADANA	Filtreli	11.964.672	13.057.212	9
	TOPLAM	11.964.672	13.057.212	9
SAMSUN	Filtreli	1.635.304	2.740.056	68
	Filtresiz	1.567.568	1.406.064	- 10
	TOPLAM	3.202.872	4.146.120	41
MALATYA	Filtreli	10.852.332	13.373.096	23
	TOPLAM	10.852.332	13.373.096	23
BİTLİS	Filtreli	145.932	207.840	42
	Filtresiz	365.520	289.172	- 21
	Tütün (T. Sert)	383.992	283.172	- 26
	TOPLAM	895.444	780.184	- 13
TOKAT	Filtreli	23.886.643	24.950.284	4
	TOPLAM	23.886.643	24.950.284	4
GENEL TOPLAM	Filtreli	63.774.159	69.802.362	9
	Filtresiz	5.914.360	4.542.726	- 23
	Tütün (T. Sert)	383.992	283.172	- 26
	Tömbeki	93.410	81.500	- 13
	Pipo	10.416	10.432	0,2
	Puro	3.047	3.204	5
	Enfiye	0	100	100
	TOPLAM	70.179.384	74.723.496	6

Kaynak: TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78, s.22.

Tablo-11’de de görüldüğü gibi Türkiye’nin toplam tütün mamülleri üretimi 1993 yılı itibariyle 74,7 milyon kg.dır. Bu miktar 1992’ye oranla %6’lık bir artış ifade etmektedir. Türkiye’de üretilen tütün mamülleri çeşitlerine baktığımızda tütün (T. sert) Tömbeki, Pipo, Puro ve üretimine Cibali Sigara Fabrikasında 1993 yılında başlanan enfiye’dir. Türkiye sigara üretiminin %94’ü filtreli sigara üretiminden oluşmaktadır. Bu üretimin en büyük kısmı da, Blended tipi sigara üretiminin yapıldığı, 25 milyon kg.’a yakın payla Tokat Sigara Fabrikası’nındır.

2-İhracat-İthalat Durumu

Dünya tütün üretiminde beşinci sırada yer alan Türkiye’nin sigara üretimi ve pazarlaması konusunda etkili olmadığı görülmektedir. Yaprak tütün olarak Dünya’da haklı bir şöhrete sahip olan Türk tütünleri aynı şöhretini sigara üretimi ve ihracatında sürdürmemektedir.

TABLO-12

Yıllar İtibariyle Türkiye Sigara Üretimi, İhracat ve İthalat (Ton)

<u>Yıllar</u>	<u>Üretim</u>	<u>İhracat</u>	<u>İthalat</u>
1989	60.891	0,3	12.462
1990	60.470	2.789	15.773
1991	71.613	808	12.409
1992	69.689	2.407	8.397
1993	74.345	4.176	8.267

Kaynak: TEKEL, Tütün Enformasyon Bülteni, S.78’den tarafımızca düzenlenmiştir.

Tablo-12'yi incelediğimizde 1993 yılı itibariyle 74 bin ton civarında olan sigara üretiminin sadece 4 bin tonluk kısmı ihraç edilmektedir. Ancak bu son yıllarda gelişme sayılabilir. Daha önceki yıllara baktığımızda bu miktarın çok daha düşük olduğunu görmekteyiz. Bu artışın nedeni Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliğinde meydana gelen gelişmelerdir. Buralarda meydana gelen gelişmelerle Türkiye için yeni pazarlar oluşmuş ve bu da sigara ihracatına yansımıştır. Ancak Türkiye Dünya Sigara pazarındaki payı yok denecek kadar azdır. Bunun da nedeni dünya sigara tüketicisinin içim zevkine uygun sigara üretmemesidir.

Türkiye'nin sigara ihracatında dünyada hakettiği yerde olmamasına rağmen, büyük bir tütün üreticisi olarak sigara ithalatında üst seviyelerdedir. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra Amerikan sigaralarının dünya sigara tüketicisinin içim zevkini değiştirmesi Türkiye'yi de etkilemiş ve dolayısıyla bu sigaralar, ülkeye yasal olmayan yollardan girmeye başlamıştır. Daha sonra ülke ekonomisine daha yararlı olacağı görüşüyle Sigara ve Tütün Sanayiindeki Tekel 28.5.1986 tarihinde kabul edilen 3291 sayılı Kanununun 17. maddesi uyarınca kaldırılmış ve 20 Ağustos 1986 tarihli Resmi Gazete'de 86/10911 karar sayısı ile yer alan Bakanlar Kurulu Kararı ile yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin, Tekel İdaresi ile ortaklık kurarak yurt içinde tütün mamulleri üretmeleri serbest bırakılmıştır⁴².

Yapılan bu değişiklikten sonra sigara ithalatı hızlı bir şekilde artış kaydetmiştir. Bu da dövizin yurt dışına gitmesi ve ülke ekonomisi için kayıp demektir. Ancak bu karar sonucu yabancı sermayenin sigara sanayiinde yatırımlarda bulunması ve yabancı sigara üretimine başlanması

⁴² Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.325.

Tablo-12’de de görüldüğü gibi son yıllarda sigara ithalatının azalmasında etkili olmuştur.

3-Çokuluslu Sigara Yapımcıları ve Türkiye

Tütün tüketimi, bir keyif aracı olarak, sosyal ve ekonomik her türlü faktörün dışında, zaman ve ortam tanımadan, vazgeçilmez alışkanlığa konu, bir olgudur. Bu konuda oluşan bilinç, üretim, iç tüketim, yaprak tütün dış ticareti ve sigara endüstrisiyle, uluslararası ticaretten pay alma gayretlerini, rekabet sürtüşmelerinden acımasız savaşımına dönüştürmüştür.

Başlangıçta bu ortamın en güçlü silahı, tütünlerin içimdeki zevk verme niteliğidir. Ne varki, doğal koşulların yarttığı nefaset sıralaması, bir bölüm ülkeye üstünlük sağlayınca, gerilerde kalan ülkeler, pay büyütme yarışında, yeni arayışlara yönelmiş ve sigara endüstrisinde bir dizi atılımlar gerçekleştirmişlerdir. Ancak en büyük eylem, tüketim eğiliminde “kendi mamullerine dönüşümün” sağlanması alanında yapılmıştır.

İçim zevkleri arası ve özellikle Türk tütünlerine karşı rekabet ve savaşım, İkinci dünya Savaşı sırasında ve sonrasında başlamıştır. Türkiye o dönemde gerek ürettiği tütünlerdeki yüksek nefaset ve gerekse, devlet tekelinin üretim ve dış satımda gerçekleştirdiği disiplinle, uluslararası ticarete pazar payını arttırarak, ön sırada yer almayı başarmıştır.

1930’lu yılların ortalarından itibaren yükselen grafik, 1940’lı yılların ikinci yarısında doruk noktaya erişmiştir. Bu yıllarda Avrupa’da tüketilen

tütünlerin yaklaşık %90'ını Türk sigara ve tütünlerinin oluşturduğu görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında süren bu üstünlük, o yıllardan sonra karşılaştığı katı rekabet ve acımasız mücadeleyle gerileme dönemine girmiştir. Savaş yıllarında Avrupa ülkelerinde sigara üretimi tümüyle durmuş, bu ülkelerde savaşan ABD'li askerlere gönderilen sigaralar Amerikan Blend içim zevkinin, tüketici kesimde tanınıp yayılmasının, ilk adımını oluşturmuştur. Kuzey Afrika ülkeleriyle bir bölüm Asya ülkelerinde de benzer uygulama gözlenmektedir. Dev sermayenin üretimine pazar yaratmayı amaçlayan bu uygulama, aslında bilinçlidir.

Sert içimli sigara ve tütünlere, devlet-sermaye işbirliği ile sağlanan adaptasyon sonucu, bu içim zevki, Avrupa ve giderek tüm dünya tüketiminde yaygınlaştırılmış ve tüketimdeki büyüme paralelinde, özellikle Avrupa sigara endüstrisinde büyük ölçüde ABD ve ABD-İngiliz ortak kökenli dev sigara tekellerinin eline geçmiştir.

Tüketimdeki gelişmeler, zamanla, mamulün tüketildiği ülkenin boyutlarını aşmış, bu durum dev kuruluşları, çokuluslu ortaklıklara yöneltmiştir. Tekel yada bandrol, statü ne olursa olsun, çeşitli kombinasyonlarla o ülkeye girilmiş, ortak yapımlarla çıkarların devamı sağlanmıştır⁴³.

Son yıllarda, dünya sigara üretiminin, sağlıkla ilgili yürütülen çalışmalar, sigara içim alanlarının sınırlandırılması, tüketicilerin bu konuda bilinçlenmesi ve hükümetlerin yürüttükleri yüksek vergilendirme

---

⁴³ Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu, s.164-165.

ve fiyat politikalarına bağlı olarak artmadığı, önceki yıllardaki yükseliş trendinin sona erdiği anlaşılmaktadır.

Ancak rekabet ortamı içinde daha güçlü ve iddialı ülke ve firmalar bunun sonucu olarak ürettikleri mal ve hizmetlerin satışını arttırmak amacıyla yaygın bir tanıtım ve satış kampanyasına girmişlerdir. Bunun neticesi olarak, aynı tip ürünlerin farklı ve üstün taraflarını tüketicilere benimsetme yoluna girmişlerdir. Satın alma gücü daha müsait olan tüketicilerde bu çalışmaların neticesi olarak çeşitli amaçlarla yeni ürünleri tercih etmişlerdir.

Sigara ihracatında sağlığa daha az zararlı ve daha kaliteli sigara arayışı, yoğun reklam kampanyalarıyla da birleşince son yıllarda sigara ihracat ve ithalatının artışı neticesini yaratmıştır. 1988 yılına göre 1992 yılında ihracat %54, ithalat %34 artmıştır.

Dünya sigara ihracatında 1992 yılında %23 payla ABD ilk sırayı almakta. ABD'inde dahil olduğu 6 ülke toplam ihracatın %70'ini gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan ihracatçı ülkelerin bir çoğunda Amerikan tipi sigaranın üretilmekte olması, sigara tüketicilerinin de bu tip sigarayı talep ettiğini göstermektedir⁴⁴.

Gelişmiş ülkelerde sigaraya karşı başlatılan sistemli kampanyalar nedeniyle sigara devleri de yeni pazar arayışlarına girdiler. Bu pazarlardan biri de Türkiye'dir. Türkiye'de kurulmasına izin verilen sigara devlerinin hedefi, yalnız Türkiye pazarı değil, Türk Cumhuriyetleri'ni de içine almaktadır. Yapılan araştırmalarda Dünya tütün

---

⁴⁴ Mustafa UZUN, "Dünya Sigara Üretimi ve Ticareti", *Tekel Dergisi*, S.2, Nisan 1993, s.20.

pazarında %8,1'lik payı alan Türkiye'nin bu payının %2,5'e düşeceği kaydedilmektedir.

Dolayısıyla Türkiye'nin dünyadaki bu payını koruyabilmesi ve rekabet gücünü arttırabilmesi için;

-Bilimsel araştırmalara daha fazla kaynak ayırmalı ve uygulanabilir yenilikleri süratle uygulamaya koymalıdır,

-Mevcut sigaraların kaliteleri iyileştirilmeli yeni ve kaliteli harmanlar hazırlanarak piyasaya sürülmelidir. Bu amaç için birikimi, tecrübesi ve hatta dünyada orieantal tipi sigara harmanlarında uzman kişilerden faydalanılmalıdır,

-Doğu Avrupa pazarı için bir içim zevki araştırması yapılarak ucuz sigara harmanı hazırlanmalı ve pazarlama imkanları araştırılmalıdır,

-Eskimiş teknolojiyle üretim yapan sigara fabrikalarında yeni teknolojiyle üretime geçilmelidir,

-Dünya sigara devleriyle rekabet edecek olan Tekel'de siyasi kararların yerine modern işletmecilik kural ve kararlarının uygulanması sağlanmalıdır,

-Yabancı şirketlere verilen sigara yapma ve satma izinlerinin ülke menfaatleri doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir⁴⁵.

-Ülkeye gelmek isteyen yabancı sermayeye, tütüne yeni bir teknoloji getirmesi ve belirli bir oranda yeni pazarlar temin etmesi şartı ile izin verilmeli, aksi takdirde sadece kar transferi yapacak ve mevcut dış pazarları ele geçirerek haksız bir rekabete girişecek olan yabancı sermayenin yurda sokulmasına özen gösterilmelidir.

---

⁴⁵ Ramazan Genç, "Nasıl Bir Sigara Politikası", Tütün Ekserleri Derneği Aylık Bülteni, S.11, şubat 1993, s.13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TÛTÛN POLİTİKASI VE TÛRKİYE

Avrupa Birliği, eski adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 25 Mart 1957'de batılı altı ÷lke tarafından imzalanan Roma Anlaşması'yla kurulmuştur. Kurucu ÷yeleri; Belçika, Lüksemburg, Fransa, Almanya, İtalya ve Hollanda'dır. 1 Ocak 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılmasıyla ÷ye sayısı dokuz, 1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın katılmasıyla 10'a, son olarak da 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla ÷ye sayısı onikiye yükselmiştir.

Bir ekonomik birleşme şekli olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği; tarım, ticaret ve siyasi konularda ortak politika uygulanmasını ilke olarak kabul etmiştir. Ortak Tarım Politikası dayanağını Roma Anlaşmasınının 38-45'inci maddelerinden almaktadır ve Birliğin yürüttüğu ortak ekonomi politikalarının en önemli ve karmaşık olanıdır.

Bu politika çeşitli iç ve dış tedbirleri ile Birlik'te tarım sektöründe çalışanların refah düzeyini, bu sektörün sahip olduğu dezavantajları en aza indirmek suretiyle diğer sektörlerde çalışanların düzeyine ulaştırılmasını amaçlamaktadır.

Ortak tarım politikası, üye devletlerin milli mevzuatlarında sağlanan uyumla gerçekleştirilen bir tarımsal üretim ve yapı politikasını, bir tarımsal pazar ve fiyat politikasını, üyelerin ve az gelişmiş bölgelerine ek yardım sistemini de kapsayan bir ortak finansman politikasını, birlikte uygulamayı öngörmüştür.

Diğer ortak politikalarda olduğu gibi, ortak tarım politikasında da üye ülkeler, milli yasama ve yürütme yetkilerinden bir kısmını Birlik organlarına devretmişlerdir. Bu nedenle tarım konusunda üyeler, bağımsız politika izleyemezler. Birliğin almış olduğu kararlara uymak zorundadırlar⁴⁶.

Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvuruda bulunmuş ve son günlerde tam üyelik için girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla Ortak Tarım Politikasının işleyişini ve bugünkü durumunu, yaprak tütün de bu düzende yer alması dolayısıyla, "AB Ortak Tütün Politikası" Türkiye'nin izleyeceği uzun vadeli tütün politikaları açısından önemlidir.

I-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TÜTÜN POLİTİKASI

1-Ortak Tütün Pazar Organizasyonu ve Birlik Tütünleri

Tütün, Avrupa Birliği Ortak Piyasa Düzeni içine 1970 yılında alınmış, hem tarım hem de endüstri ürünü olması nedeniyle Birlik içinde özel bir konuma sahip olmuştur. Ortak Tütün Pazar Organizasyonu'ndan amaçlanan, tütünün kazançlı bir fiyatla değerlendirilmesi ve bunun devam

---

⁴⁶ S. Rıdvan KARLUK, **Avrupa Toplulukları ve Türkiye**, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, Ocak 1990, s.59.

ettirilmesidir. Bu yüzden aynı zamanda tütünün serbestçe tarımını da beraberinde getirmiş ve özellikle fiyat ve destekleme tedbirlerini içeren bir sistem içinde götürülmektedir.

Ortak Pazar Tütün Organizasyonu, doğrudan tütüne tahsis edilen ek üretim yardımı, destekleme fiyatı ve müdahale yardımı, dış üretim yardımı ve tek fiyat yardımları düzenlemiştir. Bu organizasyon her yıl 34 adet tütün çeşidi için iki fiyat sınıflaması düzenlemektedir. Fiyat sistemi içinde yer alan norm fiyatı, üreticiye yeterli gelir sağlamak, kalite iyileştirmek amacıyla her tütün çeşidi için önceden saptanan referans kalitesine göre tespit edilmektedir. Üreticileri fiyat düşüklüğüne karşı korumak amacıyla uygulanan müdahale fiyatları ise taban fiyatı niteliğindedir.

Birlik'te tütün üretimini istenilen tütün çeşitlerine yöneltmek ve sınırlamak amacıyla, tütün ekicisi ve tütün alıcısı arasında belirlenen koşullar dahilinde Tarım Anlaşmaları yapılmaktadır. Ayrıca tütünde arz ve talebi dengede tutmak, mevcut tütün stoklarını azaltmak ve üretimi, yetiştirilmesi arzu edilen tütün çeşit ve tiplerine yöneltmek amacıyla, müdahale kurumları tarafından satın alınan tütünlerde belirlenmiş bir miktar ve sınırın üzerine çıkıldığı durumlarda, düşük fiyat vermek suretiyle Pazar Kontrolü uygulanmaktadır.

Avrupa Birliği üyesi olan 12 ülkenin 7'sinde yetiştirilen 34 tütün çeşidi (47 tür), bu tütünlerin pazar durumları, müdahaleye alınan tütün miktarları, iç pazar durumları ve pazarlanmasında karşılaşılan güçlükler dikkate alınarak, farklı tütün tip ve tütün çeşitlerinden oluşturulmuş, beş ayrı grup içinde sınıflandırılmışlardır.

I.Grup Tütünleri; Bu gruptaki tütünler Virginia Flue-Cured ve

Aromatik Oriental Sun Cured tipi tütün çeşitlerinden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan tütünler, Birliğin büyük miktarlarda açığı bulunan ve ihtiyaç duyulan tütünlerdir. Bu tütünlerin üretimlerinin artması ve kalitelerinin yükseltilmesine önem verilmektedir.

II.Grup Tütünler; Light Air-Cured ve Dark Air-Cured tipi Burley ve Maryland tütün çeşitlerinden oluşur. Bu gruptaki tütünler geçici olarak çeşitli problemleri olan ve pazar beklentisi ile üyelerin büyük kısmındaki üretim ve kalitedeki düşüşten olumsuz olarak etkilenirler.

III.Grup Tütünler; Bu gruptaki tütünler Dark Air-Cured, Fire-Cured ve Ligar özel tütün tip ve çeşitlerinden oluşmaktadır. Bu gruptaki tütünlerin üretimleri düşme eğilimi göstererek istikrar kazanmakta ve böylece, Birlik tütün endüstrisinin talepleri doğrultusunda üretimleri yapılmaktadır. Bu tütünler, bu özellikleriyle Birlik imalatçılarının taleplerine iyi uyum sağlayan çeşitler olarak nitelenmektedir.

IV.Grup Tütünler; Oriental Sun-Cured tütün çeşitlerinden oluşmaktadır. Amerikan Blend sigara tüketiminin yaygınlaşmasından dolayı, bu çeşit tütünlerin dış pazarlara ihracatlarına pek güvenilmemekte ve kısmen müdahaleye alınmaktadır. Bu grupta yer alan Oriental çeşitlerin üretimleri son yıllarda artmakta ve üretilen tütünlerin çoğu, Birlik dışındaki değişik ve istikrarsız pazarlara ihraç edilmektedir.

V.Grup Tütünler; Dark Air-Cured ve Oriental Sun-Cured tütün çeşitlerinden oluşurlar. Bu gruptaki tütünler Birlik tütün endüstrisinin çok az veya hiç ihtiyaç duymadığı tütün çeşitleridir. Bu tütünlerin üretimleri son yıllarda aşırı olarak artmaktadır. Bu tütünlerin ihracat şansı olmadığından, sipariş fazlası miktarları ya müdahale kurumları tarafından

alınmakta ya da üye olmayan ülkelere güçlkle satılmaktadırlar. Bu özellikleri dolayısıyla bütçeyi oldukça zorlamakta ve ekiciyi diğer tütün çeşitlerine yönlendirmedeki çabaları engellemektedirler⁴⁷.

2-Avrupa Birliği Tütün Endüstrisi

Birlik'te tütün üretiminin tamamına yakını aile emeği kullanılan çiftliklerde yetişmektedir. Bu çiftliklerin brüt gelirlerinin beşte dördü tütünden elde edilmektedir. Tütün üretiminin toplam tarımsal üretim içindeki oranında Yunanistan başta gelmekte bu ülkeyi İspanya, İtalya, Fransa ve diğerleri izlemektedir. İngiltere, İrlanda, Hollanda, Danimarka ve Lüksemburg'da tütün üretimi yapılmamaktadır. Birlik tütün üretimi dünya tütün üretiminin yaklaşık %6'sına karşılık gelmekte, Birliğin yaprak tütün ithalatı dünya tütün ithalatının %39'una sahip olurken bu oran yaprak tütün ihracatında %22 dir. Diğer taraftan Birlik'te tüketilen tütün miktarı ise dünya tüketiminin %10'una eşit bulunmaktadır. Birlik tütün üretiminin yarısına yakını İtalya karşılarken, Yunanistan'ın oranı %30, İspanya'nın payı %10, Fransa %8'dir. Yaprak tütün ithalatında ise Almanya %30'la başta gelmekte, onu ülkelerinde tütün yetişmeyen İngiltere %19, Hollanda %15'lik payla izlemektedir. Yaprak tütün ihracatında da tütün ülkesi olan Yunanistan'ın payı %43 ve İtalya'nın ise %36'dır. Birlik'te yetişen tütün çeşitleri arasında Oriental tipi tütünler %37 ile ilk sırada gelmekte, bunu diğer tütün çeşitleri izlemektedir. Bu durumda Birlik tütüncülüğünü, tütün endüstrisinin talepleri doğrultusunda büyük talep açığı bulunan Virginia tipi tütünlere yöneltmek için büyük çaba harcanmaktadır. Bu amaçla, Oriental tipi tütün üretimi azaltılarak endüstrinin ihtiyacı bulunan tütünlerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

⁴⁷ DPT, Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii, s.121-122.

Birlik'te, 7 ülkede yetişen 34 tütün çeşidinin müdahaleye alınması, iç ve dış piyasa durumları ve ihracatında karşılaşılan sorunlar dikkate alınarak, bu tütünler beş ayrı grup içinde fiyatlama ve destekleme kapsamına alınmıştır. Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu'ndan tütüne ayrılan harcamalar 1989 yılında 1 milyar ECU'ya ulaşmış (tüm fonun %3,5'i) olup, bunun tamamına yakını müdahale alımları için harcanmaktadır. Birlik'te tütün üreticilerini en çok arzu edilen bir iç pazar ve dünya pazarları olan tütün çeşitlerinin üretimine ekiciyi teşvik etmek ve harcamaların kontrol altında yapılmasını, yeni tütün çeşitlerine dönüşü hızlandırmayı ve tütün bölgelerinde dengeli tütün yetişmesini sağlayabilmek amacıyla Birliğin Ortak Tütün Sisteminin istikrara kavuşması için üretilmesi ve satın alınması garanti edilen tütün azami üretim miktarları 1988 yılından itibaren tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu miktar toplamı 385 bin ton olarak sabitleştirilmiştir. Bu sistemle üretilmesi teşvik edilen tütün çeşitleri 1. ve 2. grup içinde değerlendirilirken 3., 4. ve 5. gruplarda yer alan ve teşvik edilmeyen tütünlerin üretimlerinin de azaltılarak başka tütün çeşit ve tiplerine yöneltilmesi hedeflenmektedir. Her bir tütün çeşidinin üretiminde, tesbit edilmiş bulunan miktarlardan sapma olması halinde, fiyat ve primlerde de aynı oranlarda azaltmalara gidilerek sistemin amaçlarına uygun faaliyeti ve istikrarı korunmuş olmaktadır. Birlik ülkelerinin tamamına yakınında tütün satışları açık arttırma yöntemleriyle değil, ürün kontratı-ekim sözleşmesi yoluyla satılmaktadır. Her ne kadar tütünlerin açık arttırma yoluyla satılması Ortak Tütün Pazar Organizasyonu Tüzüğü'nce de öngörülmüş olmasına rağmen, bu konudaki çalışmalar henüz inceleme ve araştırma safhasındadır. Diğer taraftan Birliğe dahil olan tütün yetiştiren

ülkeler olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Birliğin önemli tütün ülkesi olan İtalya'ya etkisi araştırıldığında, Yunanistan'ın Birliğe girişiyle, Birlik'te tütün açısından mali bir yük oluşturduğu ifade edilmektedir. Portekiz ve İspanya'nın, Birliğe katılmasıyla da, tütün yetiştirme ile ilgili işlemlerin bütünüyle karıştığı, çünkü Burley ve Virginia tütünlerinin İspanya'da da yetiştirildiğinin ve üretimlerinin gittikçe arttığı dolayısıyla bu durumun İspanya için oldukça önemli olduğu bilinmektedir⁴⁸.

Diğer taraftan, Birlik nüfusunun üçte biri (100 milyon) düzenli olarak tütün kullanmakta ve Birlik içinde yılda yaklaşık 640 mkg. tütün mamulü tüketilmektedir. Bu miktarın 570 mkg.'ını sigara, 10 mkg.'ını puro ve sigarillas ve 60 mkg.'ını da sarma tütün ve pipo tütün ağırlıklı diğer tütün mamulleri oluşturmaktadır. Birlik'te 1 milyon 800 bin kişi tütünle ilgili endüstrilerde çalışmaktadır. Birlik'te her yıl yalnızca tütünden yılda yaklaşık 10 milyar dolardan daha fazla tütün geliri elde edilmektedir. Birlik genelinde tütünden toplanan vergi geliri ise 50 milyar doları bulmaktadır. Bu rakam tüm Avrupa vergi gelirleri toplamının yaklaşık %5'ini oluşturmaktadır. Birlik sigara üretiminin dünya toplamındaki yeri %12, sigara ithalatının yeri %35 ve sigara ihracatının yeri de %36 düzeyindedir. Birlik içinde üretilen filtreli sigaraların tüm sigaralara olan oranı ise %83'tür. Sigara üretiminde (yıllık 625 mkg.) Almanya ve İngiltere başta gelmekte, bu ülkeleri İspanya, İtalya, Hollanda ve diğerleri izlemektedir. Dünya sigara ithalatının üçte biri, Birlik üretiminin ise beşte biri, Birlik sigara ithalatına konu olurken, sigara ithalatında ilk sırayı Fransa almakta, bu ülkeyi İtalya, Hollanda,

⁴⁸ Haluk TANRIVERDİ, 'Avrupa Topluluğu Ortak Tütün Politikası', Türkiye'nin Uzun..., İAV, s.89-90.

İngiltere ve diğerleri takip etmektedir. Sigara ihracatında ise, gelişmiş tütün endüstrisiyle Hollanda alırken, Almanya, İngiltere, Belçika-Lüksemburg ülkeleri bu ülkeyi takip etmektedir. Sigara tüketiminde de (570 mkg.) tüketim seyri itibariyle ülkeler; Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve İspanya şeklinde sıralanmaktadırlar⁴⁹.

3-Ortak Tütün Pazar Organizasyonu Kurumları

A-İşlenmemiş Yaprak Tütün Danışma Komitesi

Bu komitenin üyeleri temsil ettikleri grupların ekonomik yararlarını görüşürler. Öngörülen 40 üyelik miktar sırasına göre şöyle doldurulur. Tütün Üreticileri ve Tütün Üreticileri Kooperatifleri 20, Tütün Endüstrisi Temsilcileri 7, Tarım İşçileri ve Tütün Endüstrisi Temsilcileri 4 ve Tüketici Temsilcileri için 3 üyelik vardır. Danışma Komitesi'nin kuralı; tütünün üretiminden endüstride kullanılmasına kadar ve tüketimine kadar geçirdiği safhaları hakkında kuruluşun Tütün Dairesi'ne bilgi ve önerilerde bulunur. Burada herhangi bir karar alınmaz fakat, Danışma Komitesi'nin görüşü uygun olduğu takdirde, AB Komisyonu'nun Tütün Dairesi aracılığıyla bu görüşmeler ulaştırılır. Danışma Komitesi yapısı içinde gerektiğinde bir ortak çalışma grubu oluşturulur. Bu grubun 7'sini üreticilerden, 7'sini de Tütün Ticaret ve Endüstri üyelerinden oluşturduğu 14 üyesi vardır. Bunların görevleri, örgütün Tütün Dairesi'nin resmi yetkilileri ile, tütünün tarımı, işlenmesi ve ticaretine ilişkin teknik yönleri görüşmektir.

⁴⁹ Atilla TANRIVERDİ, "Avrupa Topluluğu'nda Tütün ve Türkiye", *Tekel Dergisi*, S.1, Ocak 1993, s.41.

B-İşlenmiş Tütün Komitesi

Bu komite, üye devletlerin temsilcileri tarafından oluşturulur. Her üye devlet, kendi üyelerinden birini yetkili kılar. Komisyon, Tütün Dairesi aracılığı ile görüşülecek konuları gündeme getirir ve uygun bulduğunda oylanır. Oylar Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere 10'ar oy, Belçika, Yunanistan ve Hollanda 5'er oy, Danimarka ve İrlanda 3'er oy, Lüksemburg 2 oy şeklinde dağılır. Toplantıda hazır bulunan delegelerin toplamı 45 oya eşit olup daha aşağı olamamaktadır. Lehte veya aleyhte bir karar için 45 veya daha fazla oya ihtiyaç vardır. Aksi halde "Fikir Yok" denilir ve Komisyon uygun gördüğü şekilde hareket eder. Üye ülke temsilcileri, aynı zamanda görüşme teklifinde bulunabilir ve tütünle ilgili bir konuda karara varırlar. Yani Komitenin görevi, Tütün Dairesi'nin ve üye ülkeler tarafından tedarik edilen teknik veri ve bilgilerin ışığında Tütün Pazarının iyi çalışmasını temin etmektir.

C-Tütün Dairesi

Tütün Dairesi, Tütün Pazarının rasyonel bir şekilde yönetilmesinden sorumludur. Genellikle Danışma Komitesi ile görüşüldükten sonra, Yönetim Komitesi'ne sunmadan önce, üye ülkeler tarafından verilen bilgiler burada görüşülür ve teknik veriler değerlendirilir. Tütünün teknik problemlerinin tartışılması gerektiği durumlarda, Tütün Dairesi, birlik üyesi ülkelerin "Tütün Eksperlerini" toplantılara davet etmektedir⁵⁰.

---

⁵⁰ DPT, Tütün ve Tün Mamulleri Sanayii, s.128-129.

4-Avrupa Birliği'nde Tütün Mamüllerinin Vergilenmesi ve Fiyat Sistemi

Birlik ülkelerinde tütünün vergilenmesinde halen ülkeden ülkeye büyük farklılıklar bulunsada, üye ülkelerin tamamında dörtlü ortak tütün fiyatlama, ara vergileme sistemine geçilmiş bulunmaktadır. Bunlar her bir tütün mamulünün temel fiyatı, her 1000 sigara başına sabit olan vergiyi ifade eden özel tütün tüketim vergisi, perakende satış fiyatı üzerinden alınan adolorem tütün tüketim vergisi ve katma değer vergileridir.

Birliğin Kuzey ülkelerindeki tütün vergileri ve fiyatları, Birliğin Güney ülkelerinden daha yüksek düzeyde bulunmaktadır. Tütün vergilerinin uyumlaştırılmasında tütün özel sektörünün spesifik özel tütün tüketim vergisinde, Birliğin monopol kurumlarına karşı üstünlük sağlanırken Devlet Tütün Monopolleri ise orantılı unsuru esas alan tütün vergilerini tercih etmektedirler. Bununla beraber Birlik üyesi devletler kendi spesifik ve adolorem parametrelerini düzenlemelerinde Birliğin çıkarlarını korumak için birbirlerine zıt olmasına rağmen, teklif edilen tütün vergileme sistemi onlara gerekli toleransları tanımaktadır.

Avrupa Birliği Ortak Tütün Pazar Organizasyonu'nda fiyatlama sisteminde değişik fiyatların olduğu görölmektedir. Bunlar;

A-Amaç Fiyat

Her bir tütün çeşidinin yaprak niteliği, pazarlama şekli ve nem oranını gösteren temel kalite niteliğindeki "Referans Kalitesine" göre tesbit edilen amaç fiyatlar, doğal ve ekonomik koşullar, üretim maliyeti, rasyonel yönetimle kalitenin iyileştirilmesine göre düzenlenir. Amaç

fiyatlar bir yıl önceki fiyatlar düzeyinde olması amaçlanarak, sonra yeniden hem tek fiyat esasına ve hem de ilgili tütün çeşidinin pazar talebi esasına göre düzenlenir.

B-Müdahale Fiyatı

Amaç fiyatlar üzerinden hesaplanarak tütün üreticisinin ürünlerine garanti edilen ve bu tarımsal ürünün Birlik içinde satılabileceği asgari fiyattır. Ortak piyasa düzeni kapsamına giren ürünlerin fiyatları müdahale sınırının altına düştüğü zaman, üye ülkelerin ilgili destekleme kuruluşları piyasaya girerek alım yapar diğer bir deyişle talep yaratır. Fiyatların üst sınırı geçmesi durumunda ise, stoklardan piyasaya ürün sunarak fiyatların daha fazla yükselmemesini sağlar.

Müdahale fiyatları, tütün ekicilerinin ürünleri için asgari bir hedef vererek, onların belli bir gelir seviyesinin altına düşmelerine engel olur. Destekleme alımlarında sınır yoktur. Finansmanını Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu (FEOGA) karşılar. Birlik içinde başlangıçta yer alan bölgesel müdahale fiyatları, daha sonra kaldırılmıştır⁵¹.

C-Türev Destekleme Fiyatı

Sadece yaprak tütüne değil, işlenmiş balya halindeki tütünlere de uygulanır. Her yıl tesbit edilerek üye ülkelere yürürlüğe konulan bu fiyat rejimi, Fransa ve Belçika tütünleri dışında müdahale fiyatının referans kalitesinin katsayılarıyla çarpılarak her nevinin fiyatı tesbit edilmektedir. Ayrıca her nevi için bir işleme maliyeti bu fiyatlara eklenmektedir⁵².

⁵¹ KARLUK, s.72.

⁵² Haluk TANRIVERDİ, "Avrupa Topluluğu'nda Tütün Pazarlaması", *Tekel Dergisi*, S.2, Haziran 1988, s.54.

D-Prim

Birlik içinde yetiştirilen tütünün satış fiyatlarının amaç fiyatları düzeyine erişmesini sağlamak amacıyla, Birlik dışı benzer tütün cinslerinden daha yüksek maliyetteki Topluluk tütünlerinin alıcılara verilir. Primle Birlik içindeki tütün fiyatları ile bu tütünün yerine ikame ithal malı tütünlerin fiyatlarının (gümrük vergisi dahil) arasındaki farkın giderilmesine yardımcı olunur. Böylece dünya fiyatları üzerindeki değerlerle pazarlanmak zorunda kalınacak Birlik tütünleri, ithal tütünle rekabet edebilir hale getirilir. Bu yöntemle yaprak tütünün tamamı serbest ortamda pazarlanmazsa, destekleme kuruluşları, destek fiyatı ödeyerek tütün alımına başlarlar. İthal edilen balya halindeki tütünlerle, Birlik içi yaprak tütünleri karşılaştırmak için amaç fiyatları balya haldeki tütün fiyatlarına çevrilir. Aradaki fark yüksek olursa bu fark kilo itibariyle ifade edilen primle kapatılır.

E-İhracat İadeleri

Birlik'te üretilen ürünlerin fiyatlarının uluslararası pazarlardaki fiyatlara nazaran daha yüksek olduğu durumlarda, stok fazlası tütünlerin satışını kolaylaştırmak veya geleneksel ihracat imkanlarını devam ettirerek, başka pazara kaymalarını önlemek için, müşteri kaybetmemeleri amacıyla vergi iadesi yapılmaktadır. Aynı mekanizma, uluslararası ticarete katılmalarını sağlamak için tütün sektörüne uygulanır. Yeter ki, Birlik ile uluslararası pazar farkı ihracat iade parası ile kapatılabilsin. Uluslararası tütün ticareti, yalnızca balyalanmış tütünlerle yapıldığından, ihracat iadeleri, Birlik içinde üretilmiş, işlenmiş balya halindeki tütünlerle sınırlı kalarak, yaprak haldeki tütünleri kapsamaz. Şimdiye kadar ihracat

iadeleri, her ürün için 1971'den itibaren ticaret devresi, ticaret süresi, ticaret cinsi ve ticaret ülkesine göre değişen fakat, mahsule göre değişmeyen bir düzeyde kalmaktadır.

Balya halindeki tütünlerin ticaret devresinin uzun sürmesi, dünya tütün pazarının yeniden gözden geçirilmesi ve ihracat iadelerinin devamını doğrulayan gelişmeleri izlemek amacıyla ihracat iadeleri yaklaşık 2,5 yıl için yapılmaktadır.

Ihracat iade miktarı, Avrupa Pazarına üçüncü ülkeler tarafından teklif edilen tütünlerin, ortalama fiyatları esası üzerinden hesaplanan Ortak Gümrük Tarifesi'nin gümrük vergilerinin etkisi sınırları içinde kalması gerekir. Bu şarttan amaç, ihraç edilen bir tütünün yeniden ithal edilmesini engellemek içindir⁵³.

5-Avrupa Birliği'nde Tütün Mamüllerine İlişkin Zifir, Nikotin ve Sağlık Politikaları

Birliğin zifir, nikotin ve sağlıkla ilgili görüşleri 1985 yılında başlatılan "Kansere Karşı Savaş" programlarıyla daha yoğun bir döneme girmiştir. Bu konuda temel ilke olarak, tütün kanser felaketinin başlıca sorumlusu olarak kabul edilmekte ve sigara içimine karşı tedbirler hızla uygulanmaya konulmaktadır. Sigaranın zifir ve nikotin oranları konusunda Komisyon 1985'te yüksek zifir içeren sigaraların yasaklanmasını ve tütünün orta ve uzun vadede Avrupa'da ortadan kaldırılmasını sağlayacak programlar geliştirmektedir. Birlik'te benimsenen teklife göre, Birlik içinde satılacak bütün sigaraların zifir ve

⁵³ DPT, Tütün ve Tütün Mamülleri Sanayii, s.126.

nikotin miktarlarının en üst sınırları belirlenmiş ve bu uygulamanın 3 aşamada gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. 1992 sonuna kadar 2 yıllık bir geçiş dönemi esas alınmış ve 1992 sonundan itibaren Birlik Direktiflerine göre, 1992 sonu itibariyle Birlik'te üretilecek ve satılacak bütün sigaraların zifir miktarı en fazla 15 mg/sigara ve nikotin miktarı da 1,3 mg/sigara olacak, bunun üzerindeki sigaraların üretim ve satışlarına izin verilmeyecektir. Bu üst sınırların 1995 sonu itibariyle daha da düşürülmesi hedeflenmiş ve 1995 sonu esas alınarak sigaraların zifir miktarı en fazla 12 mg/sigara ve nikotin miktarı da 0,8 mg/sigara değerlerinin altında olacaktır. Komisyon bu teklifleri öne sürerken, yüksek zifirli tütün çeşitlerinin imalatçılar için büyük ve ciddi problemler oluşturacağını ve ekonomik ve sosyo-politik sonuçlarının teklif edilen üst sınırlar yüzünden gittikçe olumsuz olarak artma eğiliminde olacağını tahmin etmektedir. Bu sebeple Komisyon, bu teklifin benimsenmesinden en olumsuz etkilenen Birliğin tütün yetiştiren Güney ülkelerinin (Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan) tütüncülüklerinin desteklenmesini de taahhüt etmektedir. Bu nedenle Komisyon önerileri doğrultusunda Ortak Tarım Politikası çatısı içinde yer alan Entegre Akdeniz Programları ile Yapısal Fonların Reorganizasyonu bu amaçların gerçekleştirilmesi için birleştirilmiştir. Buna göre, sağlığa daha az zararlı tütün çeşitlerinin üretilmesi yolunda ekicilerin yönlendirilmesi sağlanmış olacak ve tütün endüstrisinin talep ettiği tütün çeşitlerinin üretimlerinin reorganizasyonuna tütün yetiştiren ülkeler teşvik edilmiş olacaktır.

Diğer taraftan tütün mamüllerinin içimlerinin sınırlandırılması ve reklam ve tanıtım faaliyetlerinin kısıtlanması yolunda üye ülkeler farklı biçimlerde de olsa, Birliğin genel politikalarına uyumluluk arzeden politikalar gütmektedir. Üye ülkelerde yapılan anti-smoking faaliyetler

sonucu, bütün üye ülkelerde sigaraların paketleri üzerinde sağlıkla ilgili kesin ve şiddetli uyarılar getirilerek sigaraların zifir ve nikotin oranlarının paketler üzerine yazılarak belirtilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Tütün içimlerine kamu kurum ve kuruluşları içinde yasaklamalar getirilirken, kamuya açık yerlerde sigara içenler için özel yerler tahsis edilmiş, ulaşım araçlarında sigara içilmeyen yerler oluşturulmuştur. Sigaraların reklam ve tanıtım faaliyetlerinin radyo ve televizyon gibi iletişim araçları aracılığıyla yapılması yasaklanmıştır. Üye ülkelerin tütün endüstrilerinde sigaraların zifir ve nikotin miktarlarıyla ilgili Birlik Direktiflerine uyum sağlama çalışmaları ise büyük bir hızla devam etmektedir⁵⁴.

6-Avrupa Birliği'nde Tütün Mamüllerinin Pazarlama ve Dağıtım

Tütün Mamüllerinin pazarlama ve dağıtım stratejilerinde ise Monopol Kurumu olan ülkelerde (Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz) Monopoller perakende satış yapan birimlere doğrudan tütün mamülü dağıtarak kendi ülkelerindeki hem yerli ve hem de ithal ettikleri tütün ürünlerinin satış ve dağıtımını kontrolleri altında tutmaktadırlar. Bununla beraber bu sistem Roma Anlaşması'nın 1992 sonrasına ait hedefleriyle çelişmektedir. Monopol uygulamayan birliğin diğer 8 ülkesinde ise, imalatçılar açısından tam bir dağıtım serbestisi bulunmakta ve tütün mamüllerini istedikleri yollardan pazarlama ve dağıtım kanallarını kullanarak perakende satış yapan birimlere ulaştırabilmektedirler. Sigara ve diğer tütün mamüllerinin ticaret marjı ortalama olarak perakende satış fiyatının %9'u kadardır. Ayrıca, Birlik içinde bütün ülkelerde ve hükümetlerin tütün mamüllerinin üretimlerini ellerinde tutarak merkeziyetçi bir strateji gütmeye eğilimleri kendini kuvvetli olarak hissettirmektedir.

⁵⁴ TANRIVERDİ, s.92.

II-AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK ÖNCESİ TÜRK TÜTÜNCÜLÜĞÜNDE ÇÖZÜM BEKLEYEN SORUNLAR

Türkiye bugün yalnız tütün üretimi ile değil, aynı zamanda tütün ihracatı, ithalatı, tüketimi ve sigara ithalatı alanlarında da dünya genelinde önemli rol oynamaktadır. Türkiye, dünya genelinde yaprak tütün üretiminde beşinci, sigara ithalatında yedinci ve tütün mamülleri tüketiminde ise dünyada onikinci sırada bulunmaktadır. Tütün tarım kesimi dışında pazarlama ve endüstri ile tüketim gibi çeşitli safhalarda hesaba katıldığında, ülkede 3-3,5 milyon kişiye istihdam ve geçim kaynağı sağlamaktadır.

Fakat bugün, Türkiye'nin tütün üretimi ve dolayısıyla tütün ticareti ve sigara sanayii bir çıkmaz içinde görülmektedir. Türkiye'de tütünün her zaman güncel diye nitelendirilebilen kısa vadeli sorunları gündeme gelmektedir. Bu sorunların görmezlikten gelinmesi mümkün görülmemektedir. Ancak bu kısa vadeli sorunların neden sürekli olarak ortaya çıktığı düşünüldüğünde, tütüncülük alanında uzun vadeli hedeflerin tesbit edilmemiş olması ve bu hedefleri gerçekleştirecek uzun vadeli tütün politikalarının oluşturulmamış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ülkenin tütün politikasına yön veren ve tütüncülükteki darboğazların giderilmesi ve bunlara karşı önlem alınması yolunda çalışmalar yapılan ve bu yapılan çalışmaların koordineli olmasını sağlayan Milli Tütün Komitesi ve Bakanlıklararası Tütün Kurulu'nun 1985 yılından 1990 yılına kadar toplanamaması ve işlevliğini kaybetmesiyle günümüzde Türk Tütüncülüğünün sıkıntılı dönemler yaşamasına ve politik çıkar konusu haline gelmesine ve dolayısıyla tütün ekicisi ve tütün tüketicisi başta

olmak üzere her kesimin bundan olumsuz etkilenmesine sebep olunmuştur. Ancak aynı dönemlerde tüm dünya tütüncülüğünde çok hızlı bir değişim yaşanmakta ve ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda tütün politikalarına yön vermektedirler. Avrupa Birliği Ortak Tütün Pazar Organizasyonu kurumlarından olan İşlenmemiş Tütün Komitesi 1 Ocak 1987 ile 31 Aralık 1987 tarihleri arasında 7 defa toplanarak Birliğin tütün politikaları konusunda görüşmeler yapıp kararlar almışlardır.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu gerçekler ışığında, AB'ne entegrasyonu ile Birliğin tütün yetiştirilen alanlarında %105, tütün ekicisi ve aile işletmesi sayısında %305, tütün üretiminde %150, tütün mamülleri üretiminde %11, tütün mamülleri tüketiminde ise %11'lik artışlar olacaktır. Diğer bir deyişle Türkiye Birliğe üye olduğunda tütün yetişen alanlarda 1 kat, tütün üretiminde ise 1,5 kat, tütün ekicisi sayısında da 3 kat artışlar olacak, bu artışların tütün endüstrisine yansması ise %10 artış getirecektir. Böylece Türkiye, Birliğin tütün ekicisi bakımından 8 ülkesinin toplamından daha fazla ekiciye sahip olacak, bunun yanısıra tütün üretiminde birinci, yaprak tütün stok miktarında birinci, yaprak tütün ihracatında ikinci yada üçüncü, tütün tüketiminde üçüncü, sigara ihracatında da üçüncü sıraya yerleşecektir.

Yukarıdaki verilerin karşılaştırılmasından da anlaşılacağı üzere, Türkiye Birliğe şu anki mevcut durumuyla katıldığında yıllık 300 mkg'ı aşan dengesiz ve plansız üretimiyle Birliğin en büyük sorununu oluşturmuş olacaktır. Zaten AB gibi 12 üyeli ortak kuruluştaki endüstrinin tütün talebi 600 mkg'ın üzerinde olmasına ve kendi bünyesinde her çeşit tütün tipini barındırmasına rağmen, getirilen düzenleme ve yatırımlarla Birlik'te yetişen 34 çeşit tütünün üretiminin yalnızca 385 mkg'lık

kısının üretilmesi garanti edilmiş ve bunun dışındaki fazlalık üretim için piyasa kontrolü ve üretim sınırlaması getirilmiştir. Türkiye ise sayıları 43'ü bulan ve 38'i Oriental tütün çeşidi olan tütünlerdeki populasyon karışıklığı yaşanmakta ve her yıl yabancı çeşitler olan Virginia ve Burley üretimi de dahil 180 mkg olması gereken üretiminden fazla olarak, yıllık tüketim ve ihracat potansiyelinin 3 katı fazlasını elinde stok olarak bulundurmaya devam etmekte ve bu stoklar bir türlü eritememektedir. Diğer taraftan Birlik'te müdahaleye alınan tütünlerin genel üretim içindeki oranı %5 iken, Türkiye'de destekleme kapsamına alınan kalitesiz ve verimsiz tütünlerin oranı ise %45'dir. Diğer yandan 500 bini aşan ve örgütten, birlikten, teknikten, eğitim ve araştırmalardan yoksun bırakılan tütün ekicisi ülke tütüncülüğünün sorunlarının bir başka yönünü ortaya koymaktadır. Ayrıca piyasaların tam rekabet ilkelerinden uzak, ilkel koşullarda açılması, Tekel'in destekleme görevi ile kar maksimizasyonunu hedef alan politikalarının çelişmesi, Türk Tütün Özel Sektörünün ve Tekel'in mali ve ekonomik yükün ağırlığı altında olması ve yabancı yaprak tütün şirketlerinin ise devletin tüm ihracatı teşvik tedbirlerinden faydalandırılması ve dolar bazını ve dünya fiyatlarını hedef almayan uyumsuz ihracat uygulamaları Türk tütüncülüğünün yaprak tütünle ilgili sorunlarının özünü oluşturmaktadır⁵⁵.

Sigara sanayiinde ise; bilinçsizce artan tüketim tercihlerinin Blend sigaralara doğru kaymasıyla yıllık 220-250 milyon dolarlık bir döviz çıktısı giderleri gittikçe büyük rakamlara ulaşırken, ülkenin tütün endüstrisinde alternatif sigara oluşturmakta geç kalınması, alternatif sigara yokluğu ve yetersiz kalan sigara üretim kapasitesi, endüstrinin taleplerine uygun yaprak tütün yetersizliği ve kaliteli, standart hammadde

⁵⁵ TANRIVERDİ, s.95.

kullanılmaması, üretilen tütün mamüllerinin dünya ve Avrupa Birliğinin standartlarından uzak kalması ve yapılacak yeni yatırım ve hammadde alımlarının büyük finans gerektirmesi, tütün endüstrisinin sorunlarını teşkil etmektedir.

Ayrıca ülke tütüncülüğünde kullanılan araç gereç, tesis ve işletmelerin teknik yetersizlikleri ve atıl kapasite oluşumu ve uzman eleman azlığı sorun yaratmaktadır. Bunlara ilave olarak, yetiştirilmesi ülke gündemine alınan yabancı menşeyli tütünler olarak tanınan Virginia ve Burley tütünlerinin ülke içinde üretimi ile, tütüne uygulanan fiyat ve vergileme ile sağlık politikasıyla uyumsuzluğu da çözüm bekleyen sorunlardır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye ekonomisinde üretim, istihdam, imalat, ihracat ve hazineye sağladığı gelirler açısından, tütün ve tütün mamulleri büyük bir önem arz etmektedir.

Türkiye'nin yıllık tütün ihtiyacı iç tüketim için 80-90 bin ton, ihracat için 100-120 bin ton olmak üzere 180-220 bin tondur. Ancak yıllardan beri süre gelen dengesiz ve kalitesiz tütün üretimi 1987 yılından itibaren sürekli bir artış göstererek 1993 yılında 326 bin tona ulaşmıştır. Bütün bölgelerdeki tütün üretiminde artış görülmüş ise de harmanlarda önemli bir yeri olan Karadeniz ve Marmara tütünlerinin üretimleri yeterli olmamaktadır. Tütün üretiminin yaklaşık %80'ini Ege, Karadeniz ve Marmara Bölgesi geri kalanı ise Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde yetiştirilmektedir. İhraç edilen Ege, Karadeniz ve Marmara Bölgesi tütünleri olup, Doğu ve Güneydoğu Bölgesi tütünlerinin kalitesinin düşük ve üretimlerinin fazla olması sorun yaratmaktadır.

Kaliteli ve ihraç kabiliyeti yüksek tütünlerin üretim sahalarından birer birer kayboluşu, bunun yerine, yaprak tütün alım ve fiyatlama politikalarının ve bölgesel değişimlerin sonucu tütün ekimi yapılmaması gereken taban araziye tütün ekimini de beraberinde getirerek bugünkü

sonuçlara ulaşılmıştır. Bunun doğal sonucu olarak tüketim fazlası ve ihraç edilmeyen yarı şark tipi tütünlerin üretimleri büyük boyutlara ulaşmış ve bu durum kalitesiz tütün stoklarına yol açmış, bu stoklar bir türlü eritilememiştir.

Kalitesiz tütünlerin artması sonucu düşük verimli trilyonlarca liraya varan değerlerdeki tütünler işleme konulmadan yakılarak imha edilmek zorunda kalmaktadır. Bugün 35 trilyon lira değerinde 560 bin tonluk yaprak tütün stoğu mevcuttur. Bunların bakım ve işleme maliyetleride dikkate alındığında büyük bir ekonomik kayıp olduğu ortaya çıkmaktadır. ihracatta kalitesiz tütünlere doğru giderek artan üretim sonucu aynı tip tütün yetiştiren rakip ülkeler içinde Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne girişinin de etkisiyle Türkiye ihracatta ikinci sıraya düşmüş ve düşük kaliteli tütün ihracatının yapılması ihracat gelirlerini azaltmıştır.

Tütün mamullerinde ise tütün tüketim hızının ülke olarak dünya genelinde yüksek bir düzeye ulaşması sonucu, mevcut üretim kapasitesi, istikrarsız dönemler ile ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum ve diğer sosyal nedenler sonucu hızla düşmüştür. Bunun sonucu olarak yurt dışına döviz karşılığında milyonlarca kg. fason sigara yapımının yanısıra yurt içinde üretilen tütün mamullerinin hammaddesini oluşturan yaprak tütünlerin kalitesiz tütünlerden oluşturulmasıyla kalitesiz mamüller üretilmiştir. Yüz yaşlarını doldurmuş eski tütün fabrikalarına ek olarak, yapılması düşünülen modern teknolojiyle donanmış yeni tip sigara fabrikalarının zamanında açılmayışı, tütün mamullerinde biçim, form, koku ve diğer formülasyonların geliştirilmesi ve filtreli sigara üretimi anlayışının dünya piyasalarına hakim olması ve tütün alanında ulaşılan birçok teknolojik gelişmeden uzak kalınması sonucu kalitesiz ve yetersiz tütün mamulleri tüketiciye sunulmuştur.

Dünya içim zevklerinin Amerikan Blend tütünler kayması, bu tütünlerin dünya pazarlarına egemen olmasını sağlamış bu durum 1960'larda başlayan yabancı tütün hayranlığına neden olmuştur. Bu yıllardan itibaren kaçak olarak ve önceleri yabancı sermayelerce korunan Amerikan menşeyli tütün mamulleri iç pazarlara girmiştir. Yapılan yasal düzenlemelerle kaçak yollardan yurda giren ve yasa dışı kesim için devlet aleyhine kullanılan büyük bir kazanç kaynağı haline gelen yabancı sigaraların, devlet eliyle ithali, yoluyla sigaralara alışmış bulunan içicilerden bir fon alınmasına geçilmiştir. Daha sonra yapılan düzenlemelerle, Tekel'in yerli ve yabancı tütün işletmeleriyle ortaklık kurması kararlaştırılmış, bu ortak tesislerde öncelikle bugün ithal edilen sigaraların üretimi, yurt içinde satımı ve daha sonra da ihracı ile üretimlerinde gerekirse yabancı menşeyli tütün ithalatı serbestisi getirilmiştir.

Türkiye'de kaliteli tütün yetiştiriciliği alanında 1985 yılından sonra sürdürülen çalışmalar olmakla beraber arz-talep dengesini ve fiyat istikrarını sağlayacak üretici, ihracatçı ve dış alıcıları tatmin edebilecek ölçüler içerisinde bir üretim tarzı ve politikası ortaya konulamamıştır. Bunun sonucu olarak dünyaca ün kazanmış Türk tütünlerinin değişen dünya tütün ticaretindeki payı giderek azalma eğilimine girmiştir. Bir ekonomide genel dengenin sürekliliği esastır. Böyle bir denge uzun vadeli politikalarla oluşur ve kısa vadeli politikalarla desteklenir. Türkiye'de tütün için uzun vadeli bir politika oluşmamıştır. Hala yirmi yıl önce kurulmuş olan sistem uygulanmaktadır. Sonuç daima genel dengeyi bozucu, enflasyonu körükleyici, tütün ihracatını bağımlı kılıp geriletici olmuştur.

Türk ekonomisi Cumhuriyetten sonra ilk defa gerçekçi ve azimli kararlarla dünya ekonomisine entegre olma çabası içindedir. Bunun ilk adımı olarak da Avrupa Birliğine üyelik hedeflenmektedir. Dünya ekonomisine entegre olmak, dış rekabete açılmak, döviz girdisi sağlayan ihraç ürünlerinden elde edilen gelirlerin yurt içinde değerlendirilmesini gerektirir. Miktar ve mutlak değer olarak tütün ihracatımız arttığı halde, toplam ihracatımız içindeki payı miktar ve değer itibariyle azalmıştır. Tütün yerini, gelişen ve değişen dünya taleplerine göre pamuk, konfeksiyon gibi başka ürünlere kaptırmıştır. Tütünün miktar olarak artması yanında ihraç gelirlerinin azalması yıllardır uygulanan yanlış üretim, fiyat oluşumu politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu politikalar ise kısa dönemdeki beklentileri karşılamak üzere alınan kısa vadeli politikalar olmaktan çok tedbirler paketini yansıtmıştır.

Bu itibarla Türkiye'nin olması gerekli tütün ve tütün mamulleri ile ilgili uzun vadeli politikası hakkında şunlar söylenebilir.

1994 yılından itibaren geçerli olan Tütün Üretim Kotası ile Türkiye tütün üretimi 200 bin tonla sınırlandırılmıştır. Ancak tütün tarımına kapatılması muhtemel sahalar için çiftçinin gelirini olumsuz yönde etkilemeyecek veya en az düzeyde etkileyecek alternatif ürünler tesbit edilmeli ve bu ürünlerin üretimini teşvik eden uygulamalara geçilmelidir. Şark tipi kaliteli tütünlerin yetiştirilmesinin istenmediği taban nitelikli arazilerde (Doğu ve Güneydoğu Bölgesi) alternatif tarım ürünleri düşünülürken, Virginia tipi tütün ekimine geçilmesi yararlı olacaktır.

İhracatta şark tipi kaliteli tütün yetiştiren ülkelerle dünya pazarlarında rekabet edebilmek için maliyeti düşürücü ve birim alandan

kaliteyi bozmamak şartıyla, azami ekonomik verimin alınması konusu tütün tarımı politikasının temel prensibi olmalıdır. İhracatta kaliteli tütünlerle yeni pazar imkanları araştırılmalı ve mevcut pazarların pazar paylarının genişletilmesine çalışılmalıdır. Türk tütünün gelecek yıllarda da alıcı bulması kalite ve fiyata bağlı olacaktır. Kalite ekim alanlarının tesbit ve denetimiyle birlikte tohum ıslahı, tarım kontrolü ve mücadeleyle sağlanabilir. Fiyat üreticiyi koruyan fakat diğer ürünlerle dengeli bir fiyatlama politikası izlemek suretiyle, rekabet edecek bir düzeyde tutulması gereken bir unsur olmalıdır.

Tütün ihraç fiyatlarının düşük seviyede oluşmasına neden olan fakat maliyetli ve düşük kaliteli stokların eritilmesi için, satış değerlendirme veya imha planları yapılarak uygulanmalıdır. Uzun dönemde stokların oluşmasını engelleyen “Stok ve Kontrol planı” hazırlanmalıdır. İhraç fiyatı, iç piyasa artışları oranında değil, dünya tütün fiyatları ve dolar bazında hazırlanmalıdır.

Tekel'in mevcut sigara fabrikalarında veya yerli ve yabancı sigara fabrikalarında kullanılan Virginia ve Burley tütünlerinin ülke içinde üretilmesi sağlanarak, ithalatına mümkün olan en kısa zamanda son verilmesi amacıyla sürdürülen çalışmalar bir an önce tamamlanarak gerekli alt yapı kurulmalıdır. Yabancı tütünlerin yurt içinde üretimini teşvik etmek ve tütün hazırlama tesislerinin bir an önce kurularak tütün işleme, harman hazırlama işçiliklerinin yurt içinde yapılması, dolayısıyla katma değerlerin yurt içinde kalmasını sağlamak amacıyla; yaprak tütünden daha az, işlenmiş tütünden daha fazla ve giderek işlenmiş harmanlanmamış tütünden ise en fazla fon alınması sağlanmalıdır.

Ülkeye gelmek isteyen yabancı sermayeye, tütüne yeni bir teknoloji getirmesi ve belirli bir oranda yeni pazar temini şartı ile izin verilmesi aksi takdirde sadece kar transferi yapacak ve mevcut dış pazarları ele geçirerek haksız bir rekabete girişecek olan yabancı sermayenin yurda sokulmamasına özen gösterilmelidir.

Türkiye sigara sanayiinde makina parkının yerli sigara talebini karşılayacak kapasitede olmasına rağmen, değişen içim zevkine cevap verecek Amerikan Blended tipi sigaraların üretimine elverişli değildir. Mevcut 8 fabrikadan 4'ünün teknolojileri oldukça eskidir. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda artan talebi karşılamak amacıyla üretim gücünün sürdürülebilmesi için "Yenileme Yatırımlarına" ihtiyaç vardır. Tekel'in yarım kalmış yatırımlarından İzmir-Çiğli, Samsun-Balıca ve Manisa-Akhisar sigara fabrikaları yeni teknolojiyle devreye sokularak, dünya sigara içim zevkine cevap verebilecek sigaraların üretimine hız verilmesi ve dünya sigara pazarlarından pay sağlanması halinde, Türkiye yalnız tütün değil sigara ihraç eden bir ülke konumuna gelebilir.

Bilindiği gibi Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olmak amacıyla 1987 yılında Birliğe başvurmuştur. O tarihten bu yana Türkiye'nin AB'ne ve dünya ekonomisine entegre olmasının şartları ve yükümlülükleri tartışılmaktadır. Türkiye'nin bu Birliğe katılmasının getireceği yükümlülüklerden birisi de, Birliğin Ortak Tütün Pazar Organizasyonunun uygulamalarını ve tütünle ilgili her türlü mevzuat, ilke ve kararlarını uygulamak olacaktır. Bu yüzden Türkiye'nin Birliğin tütünle ilgili her türlü mevzuatını, kurumların işleyişlerini, uygulanan fiyat, vergileme ve sağlık politikalarıyla, Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmaların

geçerli olanlarını anlaması Türk tütün politikalarının bunlara uyumunun sağlanması gerekmektedir.

Türk tütüncülüğü ile ilgili hazırlanacak uzun vadeli hedeflerin sonuçları ise; en erken 10 yıllık dönem sonunda alınabilecektir. Zaten Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği de ancak bu yıllarda gündeme gelebilecektir. Öyleyse; Türkiye'nin tütüncülük alanındaki dev boyutlu sorunlarına şimdiden başlanarak çözüm aranması ve uyumlaştırma faaliyetlerini geciktirmeden gündeme getirmesi gerekmektedir.

İnanıyoruz ki; Türk tütüncülüğü politik istismar konusu yapılmadan, uygulanacak gerçekçi ve ciddi, uzun vadeli politikalarla, Dünya tütüncülüğünde hakettiği yeri alacaktır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Cumhuriyet Gazetesi : 6 Ekim 1993.
- DOYDUM Hikmet : “Sigara Sanayi”, **Tekel Dergisi**, S.1, Mart-Nisan 1994.
- DPT : **V. BYKP 1985-1989**, Yayın No. DPT 1974, Ankara 1985.
- DPT : **VI. BYKP, Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii Özel İhtisas Kom. Rap.**, DPT Yayın No. 2216, Ankara 1990.
- DPT : **Temel Ekonomik Göstergeler**, Şubat 1994.
- Dünya Gazetesi : 4 Ekim 1993.
- Ege Tütün İhracatçılar Birliği : Çeşitli Tarihli Yıllıkları.
- GENÇ, Ramazan : “Nasıl Bir Sigara Politikası”, **tütün Ekspertleri Derneği Aylık Bülteni**, S.11, Şubat 1993.
- İktisadi Araştırmalar Vakfı : **Türkiye’nin Uzun Vadeli Tütün Politikaları**, (15.12.1989 tarihinde İzmir Ticaret Odasında yapılan seminer ve panelden derlemeler.), İstanbul, 1990.
- İLTER, Müfit : “Keşfinden Bugüne Tütünün Tarihçesi”, **Tekel Dergisi**, S.1, Ocak 1993.
- KARLUK, S.Rıdvan : **Avrupa Toplulukları ve Türkiye**, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1990.

- KURDAKUL, Necdet : **Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul, 1981.
- Milliyet Gazetesi : 9 Aralık 1993.
- ÖZGENTÜRK, Jale : "Tütün Devrimini Herkes Benimsedi", **Milliyet Gazetesi**, 9 Aralık 1993.
- ÖZET, Orhan : **Tütün Üzerine Konuşmalar, 1965-1990**, 1993.
- Resmi Gazete : 5.9.1969 tarih 1177 sayılı.
- SAYMAN, H. Ferit : **Tütün İş Hukuku**, İstanbul, 1954.
- TANRIVERDİ, Atilla : "Avrupa Topluluğu'nda Tütün ve Türkiye", **Tekel Dergisi**, S.1, Ocak 1993.
- TANRIVERDİ, Haluk : "Avrupa Topluluğu Ortak Tütün Politikası", İ.A.V, **Türkiye'nin Uzun Vadeli Tütün Politikası**, İstanbul, 1990.
- TANRIVERDİ, Haluk : "Avrupa Topluluğu'nda Tütün Pazarlaması", **Tekel Dergisi**, S.2, Haziran 1988.
- TEKEL : **Türkiye Tütüncülüğü ve Geleceği Sempozyumu**, (12-13-14 Kasım 1986 tarihlerinde Tokat Valiliği, Tokat Ziraat Fakültesi ve Tekel'ce birlikte düzenlenen sempozyum), Tekel Yayın No: 366, Tokat, 1986.
- TEKEL : **Tütün Enformasyon Bülteni**, S.78, 1994.
- TEKEL : **Aylık Faaliyet Raporu**, Temmuz 1994.
- TEKEL : **Tekel Dergisi**, muhtelif sayılar.
- TUNÇAY, Mete : "Hükümet ve Reji", **T.E.D Aylık Bülteni**, S.11, Şubat, 1993.
- Türkiye Ansiklopedisi : C.6, Ankara, 1958.
- UFACIK, Behiç : "Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti", **T.E.D Aylık Bülteni**, S.11, Nisan 1993.
- YENER, Sedat : "Yakılan Tütünler", **T.E.D Aylık Bülteni**, S.7, Ekim 1992